

PROTNUTÍ VĚDY. FRANCOUZSKO-TOSKÁNSKÁ EXPEDICE ZA TAJEMSTVÍM STAROVĚKÉHO EGYPTA. PŘÍSPĚVEK KE KULTURNÍ SPOLUPRÁCI

EVA GREGOROVIČOVÁ

„La tendance naturelle qui vient à l'esprit de l'homme est de juger les événements d'après leurs résultats [menant] à faire l'éloge d'une coupable entreprise [...] couronnée par le succès. [...] Cette manière d'apprécier les faits est une suite naturelle de cette lâche et criminelle complaisance née de l'oubli des principes, qui trouvent la justice là où elle voit le triomphe. Cette servilité est de tous les temps et de tous les lieux...“¹

Chceme-li vzdát poctu Václavu Babičkou, neměli bychom zapomínat na jeho podporu mezinárodní spolupráce mezi českou archivářskou a historickou obcí s kulturním a vědeckým prostředím evropských i zámořských zemí, jež se projevila již v době, kdy byl ředitelem Státního ústředního archivu (od 2005 Národní archiv) a která se stala jedním z hlavních úkolů jeho úspěšné kariéry ředitele Sekce archivní správy Ministerstva vnitra České republiky.

K prvním takovým Babičkovým velkým počínům bylo otevření velké výstavy *Italské Toskánsko na mapách a plánech 18. a 19. století z Rodinného archivu toskánských Habsburků*² (dále též RAT) vzácných toskánských map z Rodinného archivu toskánských Habsburků, která za spolupráce s italskými archiváři ze Státního archivu ve Florencii (dále též ASFi) byla otevřena v roce 1992 v Belvederu na Pražském hradě. Právě jeho pochopení významu jedné z prvních mezinárodních kulturních dohod o spolupráci mezi českou a italskou archivní správou uzavřené již v roce 1978,³ vybudované na ocenění významu dokumentů Rodinného archivu toskánských Habsburků pro obě strany,⁴ dovedlo Václava Babičku v 90. letech minulého století k podpoře projektů vzniklých ze spolupráce českých a italských archivářů při prezentování archiválií z Rodinného archivu toskánských Habsburků, a to v době, kdy neexistovaly žádné evropské fondy na podporu vědy a kul-

¹ Slova z inaugurační řeči J.-F. Champolliona pronesená dne 10. května 1810 před shromážděním historické obce v Grenoblu, uveřejněná v životopise od Lacouture, Jean: Champollion, une vie de lumières. Richement documentée (planches, notes, chronologies). Paris 1988, s. 143. Vzhledem k lásce a znalosti dr. Václava Babičky k francouzskému jazyku autorka ponechává citované úryvky ve francouzském originálu. Kromě toho uvádění výňatků z originálních dokumentů v původních jazycích, tedy i v italštině, v případě zásadních dopisů Ippolita Roselliniho přidává studii na autenticitě. Vzhledem k závažnosti tématu, vyhneme se tak mnohdy k zavádějícím interpretacím textů, k nimž při překladech do češtiny nevyhnutelně dochází. (Pozn. autorky.)

² Semotanová Eva – Gregorovičová, Eva: *Italské Toskánsko na mapách a plánech 18. a 19. století z Rodinného archivu toskánských Habsburků*. Katalog výstavy, Praha 1992; Helešicová, Věra: *Archiválie Státního ústředního archivu na výstavě ve Florencii. Dějiny a současnost 6/91*, s. 64.

³ Pazderová, Alena: Výstava „Lotrinské Toskánsko“ v mapách Státního ústředního archivu v Praze. *Archivní časopis 42*, 1992, s. 42.

⁴ Gregorovičová, Eva: *Kapitoly z dějin rodinného archivu toskánských Habsburků*. Praha 2013. 432 s.

tury ani mezinárodní projekty. Dokázal docenit nejen formu této spolupráce, ale naplnit i její obsah, vědom si nesmírného dokumentárního bohatství tohoto toskánského archivního souboru, který svým obsahem pokrývá nejen historii Toskánského velkovévodství, Itálie 18. a 19. století, ale přispívá významně k pochopení evropských dějin tohoto období. Za podpory Václava Babičky v obou ředitelských funkcích byly uskutečněny mezinárodní výstavy z toskánského rodinného archivu, a to v roce 1997 v Sieně: *Codici e mappe dell'Archivio di Stato di Praga. Il tesoro dei granduchi di Toscana* a otevřel i její období *Siena v Praze* v roce 2000 ve Šternberském paláci. Dále podpořil realizaci dvou životopisných výstav o Ludvíku Salvátorovi v Itálii v roce 1997 na Liparech *Dall'Adriatico alle Baleari attraverso le Eolie: Arciduca e il Mediterraneo* a *Exposició en homenatge a l'arxiduc Lluís Salvador d'Austria* o rok později otevřenou v Palmě de Mallorca. V roce 2000 se Václav Babička osobně zúčastnil slavnostní vernisáže mezinárodní expozice věnované Františku Štěpánu Lotrinskému v rakouském Schallaburgu (*Lothringens Erbe. Franz Stephan von Lothringen, 1708–1765, und sein Wirken in Wirtschaft, Wissenschaft und Kunst der Habsburgermonarchie*), kam byly zapůjčeny exponáty, včetně plánů z RAT, z celé Evropy. Stejně tak neměl námitky k zapůjčení 21 dokumentů z RAT na významnou výstavu *Sovrani nel giardino d'Europa. Pisa e i Lorena* instalovanou v Pise v roce 2008.

Kromě mezinárodních expozic zaštil i významný mezinárodní projekt soupisu dokumentů z RAT k dějinám zúrodnování toskánských Maremm (1997–1999), jenž se realizoval za finanční podpory Evropské konise v součinnosti sienské univerzity, pražského archivu a administrace Národního parku v Alberese. Ve stejném roce se zúčastnil jak ve Florencii, tak v Praze, prezentace publikace italských archivářů Stefana Vitaliho a Carla Vivoliho *Fra Toscana e Boemia. Le carte di Ferdinando III e di Leopoldo nell'Archivio centrale di Stato di Praga*, jež přináší soupis písemností třech fondových částí toskánského rodinného archivu uloženého v dnešním Národním archivu, a to Pensijní likvidatury v Paříži, Ferdinanda III. a Leopolda II., kam V. Babička přispěl i úvodním slovem. Stejně tak měl velké porozumění pro účast českých archivářů na mezinárodních konferencích a podporoval jejich členství v evropských institucích.⁵

A tak vize Václava Babičky o mezinárodní spolupráci, uveřejněné i v úvodcích katalogů výstav či publikací, které svou podporou zaštil a dopomohl k jejich realizaci, přivedla autorku k napsání krátké studie o francouzsko-toskánské egyptologické výpravě, jediné, které se zúčastnil sám Jean-François Champollion, uskutečněné v letech 1828–1829 díky štědré finanční podpoře francouzského krále Karla X. a toskánského velkovévody Leopolda II., kterého zde bezpochyby můžeme označit za „spiritus agens“ celého nebývalého podniku v dějinách egyptské archeologie. V této výpravě se protнула obě vědecká a kulturní prostředí, francouzské a italské, která byla tak blízka i Václavu Babičkovi, aby tak naznačila cestu, bez níž se dnešní vědecký výzkum neobejde – cestu mezinárodní spolupráce.

Aktéři historické výpravy

Rodinný archiv toskánských Habsburků, který se po složitých peripetiích⁶ nachází v Národním archivu v Praze, nabízí badatelů nepřehledné množství překvapujících infor-

⁵ Díky pochopení Václava Babičky již jako ředitele archivní správy se mohla autorka článku zúčastnit v roce 2001 s referátem o národních standardech VI. mezinárodní evropské archivní konference ve Florencii a následujícího roku vystoupila na mezinárodní konferenci ve Florencii pořádané ke 150. výročí založení Státního archivu ve Florencii. Schválil i její členství jako zástupce České republiky (2008–2009) v Mezinárodním institutu pro archivní vědy v Terstu (International Institute of Archival Sciences in Trieste).

⁶ Vitali, Stefano – Vivoli, Carlo: *Fra Toscana e Boemia. Le carte di Ferdinando III e di Leopoldo II nell'Archivio Centrale di Stato di Praga*. Roma 1999, s. 3–101.

mací k toskánské, italské a evropské historii, k politickému a kulturnímu dění, stejně jako k vědeckým a technickým objevům především 1. poloviny 19. století.⁷ Velkou zásluhu na shromážděném dokumentárním bohatství s nevyčerpatelnou vypovídající hodnotou mají iniciativy Leopolda II.,⁸ posledního vládnoucího toskánského velkovévody z pobočné linie habsbursko-lotrinského rodu,⁹ panujícího v Toskánsku od 1737 do 1859. Především jeho zásluhou došlo k intenzivnímu hospodářsko-sociálnímu rozvoji státu, k zúrodňování přímořské Maremmy v oblasti sienských provincií, k budování silniční a železniční sítě. V oblasti legislativy navazoval na svého děda Petra Leopolda¹⁰ koncipováním civilního a trestního zákoníku i vyhlášením ústavy, byť na krátkou dobu. Jeho reformy přinesly Toskánsku významné výsledky. Soukromé velkovévodovy aktivity však spočívaly v jeho vědeckých zájmech, a to jak přírodovědných, technických a historických, tak literárních a uměleckých. Pozoruhodné byly jeho vědecké projekty souborného vydání poezie Lorenza Medicejského, řečeného il Magnifico¹¹ a soupis prací a vydání děl Galileia Galileiho,¹² které začal realizovat ještě v době, kdy byl pouhým korunním princem. Oba tyto cenné počiny byly předzvěstí jeho celoživotního zájmu o vědu, kulturu, umění, technický pokrok a ukázaly v plně šíři Leopoldovu schopnost podpory jak organizační, tak finanční, při zabezpečování tak významných projektů.¹³

Zájem o archeologii byl u Leopolda¹⁴ podnícen jednak prostředím, v němž byl obklopen sbírkami starověkých římských, řeckých, etruských i egyptských starožitností shromážděných již Mediceji, akvizicemi jeho děda Petra Leopolda i otce Ferdinanda III., stejně jako vykopávkami etruských artefaktů v oblasti toskánských Maremm,¹⁵ k nimž docházelo během melioračních prací při jejich zúrodňování. I módní vlnou spojenou s expedicí Napoleona Bonaparta v letech 1798–1801 do Egypta, sice vojensky neuspěšnou, která však položila svými objevy staré egyptské civilizace základy egyptologie. Ale

⁷ Články využívající toskánské dokumentace viz Gregorovičová, E.: Kapitoly z dějin. Praha 2013.

⁸ Leopold II. (1797–1870), prvorozený syn Ferdinanda III. Toskánského a neapolsko-sicilské princezny Marie Luisy, nastoupil jako třetí panovník této sekundogeniturní habsbursko-lotrinské dynastie na toskánský trůn po smrti svého otce v roce 1824. Setrval zde i přes revoluční události let 1848–1849 jako suverén až do svého nuceného odchodu dne 27. dubna 1859, kdy ho polická situace v jeho velkovévodství a v celé Itálii donutila opustit zemi. Za svého dočasného pobytu v Bad Vöslau v Rakousku dne 21. července abdikoval. O rok později se usadil se svou rodinou na nově zakoupeném brandýském panství. Pesendorfer, Franz: Leopoldo II di Lorena. La vita dell'ultimo Granduca di Toscana (1824–1859). Firenze 1987. Peham, Helga: Leopold II. Graz 1987.

⁹ Pesendorfer, Franz: La Toscana dei Lorena. Un secolo di governo granducale. Firenze 1987; Zedinger, Renate: Franz Stephan von Lothringen (1708–1765). Wien 2008; Contini, Alessandra: La reggenza lorenese tra Firenze e Vienna. Logiche dinastiche, uomini e governo (1737–1766). Firenze 2002; Pesendorfer, Franz: Ein Kampf um die Toskana. Grossherzog Ferdinand III. 1790–1824. Wien 1984; Cucentrentoli, Giorgio: Gli ultimi Granduchi di Toscana, Bologna 1875; týž: I Granduchi di Toscana della Casa Asburgo-Lorena. Bologna 1975; Matteucci, Marco: Ferdinando IV. Ultimo Granduca di Toscana. Pontedera 2013.

¹⁰ Wandruszka, Adam: Leopold. Erzherzog von Österreich, Grossherzog von Toskana. I. – II. Wien 1963–1965.

¹¹ Národní archiv (NA), fond Rodinný archiv toskánských Habsburků (RAT), Leopold II./2, inv. č. 228–238, 247. Gregorovičová, Eva: Po stopách Lorenza Medicejského v Rodinném archivu toskánských Habsburků. In: Gregorovičová, E.: Kapitoly z dějin, s. 160–169.

¹² NA, RAT, Leopold II./2, inv. č. 230, 246.

¹³ Srov. osobní korespondenci uloženou v NA, RAT, Leopold II., osobní korespondence, či zápisy v jeho čtyřiceti denících a pamětech, uložených v NA, RAT, Leopold II., inv. č. 1–41. Výběrová edice z deníků srov. Bertelli, Sergio – Monni, Ricardo: Per un'edizione dei diari di Leopoldo II, Granduca di Toscana. Firenze 1997. Pellegri, Aurelio: Le certezze del Granduca Leopoldo II e le sue troppe memorie. Ghezano 2009. Autograf Leopoldových pamětí viz NA, RAT, Leopold II./2, inv. č. 9, 247; NA, RAT, Ferdinand IV., inv. č. 343, kart. 45. Edice memoárů viz Il governo di famiglia in Toscana. Le memorie del granduca Leopoldo II di Lorena (1824–1859), ed. Pesendorfer, Franz. Firenze 1987.

¹⁴ Bresciani, Edda: I Lorena e l'igitto svelato. In: Sovrani nel giardino d'Europa. Pisa e i Lorena. Katalog výstavy, ed. Coppini, Romano Paolo – Tosi, Alessandro. Ospedaletto 2008, s. 161–168.

¹⁵ Srov. Archivio di Stato di Firenze (dále ASFi), Asburgo-Lorena, Amministrazione Centrale del patrimonio privato, filza 108. Dopisy Giorgia Angioliniho administrátorovi Frescobaldimu o vykopávkách v Maremmách.

především Leopoldovou ctižádostí¹⁶ postavit Florencii, tu kulturní a uměleckou toskánskou perlu, opět mezi evropskou vědeckou elitu. Na svých cestách po severní a jižní Itálii, Německu, Rakousku i Švýcarsku, jak vyplývá z četných velkovodových deníkových záznamů, kreseb a shromážděných podkladů,¹⁷ bedlivě sledoval úroveň vědeckého bádání a kulturního prostředí navštívených zemí. Osobní zápisky také prozrazují Leopoldovo sledování literárních počínů, vědeckých výzkumů, technických vynálezů, vývoj architektury, badatelských výprav i tam, kam sám necestoval.¹⁸ Proto není divu, že mu neunikly ani informace z oblasti egyptologického bádání a jméno Jeana-Françoise Champolliona le Jeune mu nezůstalo utajeno. Když se tento mladý francouzský egyptolog objevil ve Florencii, byl již toskánský velkovodova na setkání zcela připraven.

Champollion se narodil ve Figeacu dne 23. prosince 1790 v rodině knihkupce.¹⁹ Již v raném dětství projevoval nevšední jazykové nadání. V pěti letech se sám naučil číst a psát. Školu navštěvoval nejprve v rodném městě a pak odešel studovat do Grenoblu. V devíti letech již uměl plynně latinsky a řecky, v jedenácti četl bibli v hebrejštině. Ve třinácti letech se začal učit arabsky, aramejsky, syrsky, chaldejsky, později i koptsky. Jako patnáctiletý ovládal perštinu, zéndštinu, prehlévštinu, jazyk farsí, sanskrt a začal se ze zvědavosti studovat i čínštinu. Mladý Champollion měl velkou oporu ve svém starším bratrovi Jacquesu-Josephu Champollionovi-Figeac (1778–1867), který jako profesor řečtiny a bibliotekář, později archeolog, rozvíjel talent Jeana-Françoise, všestranně ho podporoval a obstarával mu cizojazyčné texty ke studiu, vytvářel Jeanovi rodinné zázemí, zabezpečoval jeho života běh i užitečné kontakty. V roce 1807 odjel mladý adept egyptologie do Paříže, kde ve velmi špatných podmínkách studoval orientální jazyky na l'École des langues orientales.²⁰ Po strastiplném roce se vrátil zpět do Grenoblu, kde se stal již v roce 1808 členem akademie věd. Při slavnostním uvedení mezi akademickou obec se představil přednáškou koncipovanou jako úvod ke své knize *Egypt za vlády faraónů*.²¹ Následujícího roku byl jmenován profesorem historie v Grenoblu. Byl jako každý badatel té doby okouzlen egyptskými starožitnostmi objevenými za Napoleonova vojenského tažení do Egypta (1798–1801) a přivezenými do Francie a Anglie. Tajemné obrázkové písmo natolik učarovalo i Champollionovi, tomuto naprostému jazykovému géniovi, že se pustil do studia hieroglyfů,²² jejich symboliky, fonetiky a jeho psací formy demotického písma, inspirován prací svých učitelů, rektorů pařížské univerzity, Antoina Isaaca, barona

¹⁶ Panella, Antonio: Storia di Firenze. Firenze 1984, s. 295. Hibbert, Christopher: Florencie. Životopis města. Praha 1997, s. 265.

¹⁷ NA, RAT, Leopold II./2, inv. č. 61–63, 66–67, 70 Viaggi in Germania, 1819, 1826, 1830; inv. č. 64–65 Viaggi di Lombardia e Svizzera in 1821; inv. č. 68–69, Viaggio in Savoia del 1828.

¹⁸ Zajímal se o antické spisovatele a myslitele, filosofy, renesanční osobnosti, produkci Alessandra Manzoniho, literární díla Françoise-René de Chateaubrianda, Alphonse de Lamartina, Friedricha Schillera, stejně jako o vědecké práce Leibnize či Newtona. Velký zájem jevil o zavádění parních strojů v Anglii a Německu.

¹⁹ Z biografii viz Hartleben, Hermine: Champollion: sein Leben und sein Werk, 1790–1832. 2 sv., Berlin 1906. Vydala též Champollionovu korespondenci: Lettres de Champollion le Jeune. I.–II., Paris 1909; Lacouture, Jean: Champollion, une vie de lumières. Richement documenté (planches, notes, chronologies). Paris 1988, 531 s.; Robinson, Andrew: Muž, který rozluštil hieroglyfy, Bratislava 2013, 255 s.

²⁰ Robinson, A.: Muž, který, s. 52, 59. Ke studiu koptštiny a touze rozluštit hieroglyfy byl přiveden Domem Raphaëlem de Monachisem, který se zúčastnil výpravy do Egypta v době Napoleonova tažení a studiem knih Athanasia Kirchera. K dalším učitelům v Paříži patřil ještě Silvester de Sacy, Prosper Audran a Louis Langlès.

²¹ Champollion, Jean-François: L'Égypte sous les Pharaons. Paris 1814.

²² O rozluštění egyptských hieroglyfů se pokoušelo po staletí mnoho učenců, mezi nimi též Johannes Goropius Becanus (1519–1572) a jezuita Athanasius Kircher (1601–1680), který rozluštil jeden hieroglyf. Tyto pokusy však byly neúspěšné, nebo byl jejich úspěch pouze domnělý, protože se úsilí opíralo o imaginativní asociace. Nejvýznamnější podíl na rozluštění hieroglyfů mají Thomas Young (1773–1829) a Jean-François Champollion. Robinson Andrew: The Last Man Who Knew Everything: Thomas Young, the Anonymous Genius who Proved Newton Wrong and Deciphered the Rosetta Stone, among Other Surprising Feats. Penguin 2007.

Silvestra de Sacyho (1758–1838) a francouzského orientalisty Étiennea Marca Quatremèra (1782–1857).²³ Díky Charlesi-Philippovi Campionovi abbé de Tersanovi (1736–1819), francouzskému sběrateli egyptských starožitností, se Jean-François v roce 1808 seznámil s kopií nápisů na Rosettské desce.²⁴ Figeacký badatel přistupoval k luštění hieroglyfů poněkud odlišně. Dal prozíravě v této chvíli přednost studiu kurzivního stylu egyptského písma, tzv. démotické formě, na papýrech v kombinaci s nápisem na Rosettské desce. Již téhož roku se dostavil první úspěch.²⁵ Zároveň pracoval na koptském slovníku.²⁶ Ale nastaly potíže, které na Champollionově životní a vědecké pouti nebyly ani poslední. Mladý egyptolog spolu se svým starším bratrem za svou náklonnost k Bonapartovi byli v letech 1815–1817 perzekuováni.²⁷ Jean-François musel ukončit své přednášky na univerzitě v Paříži a v roce 1816 se spolu s bratrem vrátil do rodného domu do Figeacu. V roce 1817 opět odešel do Grenoblu a pokračoval ve své vědecké práci na koptském slovníku a gramatice. Neopomíjel ani luštění hieroglyfů. Plánoval i cestu do Itálie, kde chtěl studovat egyptské rukopisy a obelisky, aby si tak ověřil své teorie a rozšířil základnu svého bádání.²⁸ Ale zde dokončit práci, vzhledem k zhoršujícím se politickým i společenským poměrům, namířeným proti jeho osobě, mu nebylo dopřáno. Využil tedy nabídky svého staršího sourozence a 20. července 1821 se nastěhoval do jeho domu v hlavním městě Francie. Dva následující roky strávil Champollion mladší plně ponořen do studia staroegyptských papýrů a nápisů opsaných z egyptských trojrozměrných artefaktů. Intenzita luštění hieroglyfů v letech 1821–1824 stoupala. Champollion se den za dnem blížil k zásadnímu objevu, jak o tom svědčí jeho přednášky v pařížské Akademii písemnictví. O jeho postupném rozkrývání tajemství „obrázkového písma“ svědčí jeho průběžně uveřejňované spisy, ať už citujeme Champollionův slavný dopis *Lettre à M. Dacier relative à l'alphabet des hiéroglyphes phonétiques* datovaný dne 22. září 1822,²⁹ nebo *Panthéon égyptiens: Collection des personnages mythologiques de l'ancienne Égypte*, vycházející v Paříži v letech 1823–1825. Až konečně v roce 1824 vyšlo v Paříži zásadní a průlomové dílo *Précis du système hiéroglyphique des anciens Égyptiens*, které korunovalo léta neuvěřitelné mravenčí a vysilující práce při luštění hieroglyfů. Champollionovo prvenství v rozluštění hieroglyfů nemohl ohrozit ani Thomas Young, který v roce 1823 vydal v Londýně tiskem svou zásadní již vzpomínanou

²³ Quatremère, Étienne Marc: *Recherches critiques et historiques sur la langue et la littérature de l'Égypte*. Paris 1808. A především anglický vědec, lékař a egyptolog Thomas Young, který v roce 1814 rozluštil 5 hieroglyfických znaků a určil jejich fonetickou podobu. V roce 1823 vydal Young výsledky svých bádání pod názvem *An Account of the Recent Discoveries in Hieroglyphic Literature and Egyptian Antiquities*.

²⁴ Tzv. Rosettská deska byla nalezena za Napoleonova egyptského tažení v roce 1799 francouzským důstojníkem Bouchardem u deltě Nilu u města Rosetta (er-Rašídú). Kopie nápisů na desce, které byly zaznamenány ve třech různých jazycích a písmech, a to řecké abecedě, tzv. démotickém písmu a hieroglyfech, porídili francouzští badatelé podle originálu v roce 1800. První pokusy o rozluštění nápisů byly podniknuty v roce 1802 nezávisle na sobě slavným francouzským orientalistou Antoinem Isaacem, baronem Silvestrem de Sacym (1758–1838) a jeho žákem švédským diplomatem a orientalistou Johannem Davidem Åkerbladem (1763–1819).

²⁵ Viz dopis Jeana-Françoise bratrovi Jacquesu-Josephovi datovaný dne 15. srpna 1808: „J'ai fait un assez grand pas dans cette étude : 1° j'ai prouvé par des rapprochements que tous les papyrus appartiennent à un même système d'écriture – 2° que j'ai la valeur de toutes les lettres par l'inscription de Rosette qu'elles sont absolument les mêmes – 3° que j'ai déchiffré le commencement du papyrus gravé dans Denon, planche 138 [...] qui en copte veut dire mot pour mot: Dieu repose en paix, ô Égyptien, remplis ta dernière destination, échappe aux Ténébres du tombeau et de la mort.“ Výňatek z dopisu srov. Lacouture, J.: Champollion, une vie de lumières, s. 121.

²⁶ *Dictionnaire de la langue copte*.

²⁷ Robinson, A.: Muž, který, s. 99–116.

²⁸ Týž, s. 106. Cesta se však uskutečnila až v letech 1824–1826.

²⁹ Bon-Joseph Dacier (1742–1733) byl francouzský historik a filolog, překladatel starořeckých textů, správce rukopisného oddělení pařížské Národní knihovny, člen francouzské akademie, důvěrný přítel Champollionova bratra Jacquese-Josepha.

práci *An Account of the Recent Discoveries in Hieroglyphic Literature and Egyptian Antiquities*. Téměř okamžitě se informace o neuvěřitelném objevu roznesla po celé Evropě a vyvolala jak neskutečný obdiv, tak i řadu polemik i silnou vlnu nevráživosti.³⁰ V závodě o prvenství tedy Champollion zvítězil. Stručně řečeno Jean-François rozluštil metodicky celý systém egyptského písma, jak se vyjádřil slovy on sám ve svém dopise Dacierovi: „*C'est un système complexe, une écriture tout à la fois figurative, symbolique et phonétique, dans un même texte, une même phrase, je dirais presque dans un même mot.*“³¹

„Pro mě vede cesta do Mennoferu a Théb přes Turín“³²

Když Champollion napsal tuto větu, již věděl, že jeho italská cesta po objevování staroegyptských památek a jejich studium přispěje ve velké míře k prohloubení jeho znalostí o starém Egyptě a Núbii, a že je přípravou na expedici do jeho země „zaslíbené“. Co však netušil, že právě v Itálii získá tak mocného spojence a mecenáše, který mu pomůže finanční, politickou, mocenskou a v neposlední řadě i vědeckou podporou cestu realizovat. Nepředpokládal, že jeho výprava nepovede přes Turín, ale přes Florencii, tu toskánskou kolébku evropské kultury, a že to nebude savojská dynastie, která ho zaštití, ale představitel habsbursko-lotrinské sekundogenitury, toskánský velkovévoda Leopold II., bez jehož protektorství by Champollion realizoval svou vědeckou výpravu jen stěží. Tyto kroky osudu nepředvídal ještě ani za svého pobytu v Turínu, kam dorazil dne 7. června 1824, aby se zde seznámil s egyptskou sbírkou a podrobně prostudoval staroegyptské památky, které právě v tu dobu dorazily z Egypta do hlavního města piemontsko-sardinského království.³³ Champollion byl natolik uchváten vzácnými nálezy, že zde nad jejich průzkumem strávil téměř devět měsíců. Získal tu i řadu přátel ve vědeckém světě,³⁴ stejně jako mnoho příznivců z vysoce postavených kruhů, kteří ho podporovali v jeho nesnázích, jež mu způsobovali někteří představitelé místní odborné veřejnosti, kteří však nedosahovali Champollionova génia.³⁵ Ale největší podpora jeho aktivit, vědecká spolupráce a celožitovní přátelství ho měly teprve potkat.

Na jaře roku 1825 se francouzský egyptolog vydal na jih, směřoval přes Miláno a Bolognu do Říma, kam dorazil 12. března. Mezi římskými památkami vzniklými v různých historických obdobích hledal Jean-François egyptské starožitnosti jak pod širým nebem, tak za hradbami Vatikánu, aby tak načerpal intenzivním studiem další znalosti a potvrzení své metody. Díky známosti s francouzským vyslancem v Neapoli a Římě vévodou Bla-

³⁰ Robinson, A.: Muž, který, s. 117–141.

³¹ Tímto dopisem a základním dílem *Précis du système*, vydaným v Paříži v roce 1824 založil novou vědní disciplínu – egyptologii. Youngovi a jeho předchůdcům se totiž podařilo dešifrovat pouze nemnoho liter egyptské abecedy, protože vycházeli z předpokladu, že se jedná buď o alfabeticke písmo, nebo imaginativní obrázky. Faure, Alain: *Champollion: le savant déchiffré*. Fayard 2004, 863 s.

³² Hartleben, H.: *Champollion, Lettres, 1. sv. Lettres écrites d'Italie*. Paris 1909, s. VI.

³³ Sbírkou francouzského konsula Bernardina Drovettiho zakoupil sardinský král Karel Felix v roce 1824. Měla být vystavena v Egyptském muzeu v Turínu. Podle údajů tvořilo kolekci na 5 268 předmětů (soch, papyrů, stél, sarkofágů, mumii, bronzů, amuletů a předmětů každodenní potřeby). K nejvýznamnější patří žulová socha Ramesse II., kterou Drovetti vykopal v Thébách. V současné době turinské egyptské muzeum má po káhirském druhou nejvýznamnější sbírku egyptských starožitností na světě a svým významem zaujímá první místo v Itálii.

³⁴ Např. to byli abbé Amadeo Peyron, helénista, profesor turinské univerzity, nebo abbé Constanzo Gazzera, orientalista a univerzitní knihovník.

³⁵ Ale ani tady to neměl francouzský egyptolog jednoduché. Jsou známé intriky ředitele Egyptského muzea v Turínu, Giulia Cordera di San Quintino vůči Champollionovi, které Peyron nazval příznačně „boj pygmeje s obrem.“ O tom Robinson, A.: Muž, který, s. 144.

cas d'Alupsem navštívil krátce po svém příjezdu do Věčného města Neapol, kde byl představen královskému páru,³⁶ který projevoval o Egypt nebývalý zájem.

Z povzdálí ze střední Itálie Champollionovu vědeckou misi bedlivě sledoval toskánský velkovévoda Leopold II. spolu s mladým a nadějným pisánským orientalistou, kterého toskánský panovník jmenoval v roce 1824 docentem a roku 1826 profesorem orientálních jazyků na univerzitě v Pise.

Francesco Ippolito Baldassare Rosellini (1800–1843),³⁷ od mládí velice jazykově nadaný, již v 17 letech studoval na univerzitě v Pise hebrejštinu a teologické disciplíny. Po ukončení studia odešel v roce 1821 do Boloně, kde se u významného orientalisty Giuseppeho Mezzofantiho (1774–1849) po tři roky zdokonaloval v orientálních jazycích. Působnost na pisánské univerzitě a události ve světě egyptologie ho přivedly k nebývalému zájmu o novou vědní disciplínu a hlavně o osobu Jeana-Françoise Champolliona, jehož se stal nezměrným obdivovatelem, později žákem, úzkým spolupracovníkem a blízkým přítelem. Všechno začalo již tím, že v roce 1825 vydal překlad Champolliovy základní práce o rozluštění hieroglyfů a sám vzápětí publikoval svou první vlastní publikaci o staroegyptském basreliéfu objeveném Simonem Peruzzim v hrobce faraóna Ptahmese v Memfidě.³⁸ Rosellini využil studijní cesty francouzského vědce, aby se s ním seznámil a navázal s ním co nejužší spolupráci, a to se také Ippolitovi podařilo. Od jejich prvního setkání se Rosellini od Champolliona již neodloučil.³⁹

Do Florencie Champollion dorazil na začátku července 1825, protože chtěl rychle odcestovat do Livorna, kde se právě nacházely v prostorách přístavních skladišť egyptské sbírky, získané anglickým konsulem Henrym Saltem, jehož kolekce staroegyptských artefaktů byla díky Champollionovi zakoupena pro Francii a byla deponována v Louvru. Další sbírka švédského a norského konsula v Alexandrii Johanna Anastasiho se z Livorna dostala do Berlína, Leidenu, Londýna a Stockholmu. Ihned po svém příjezdu do hlavního města Toskánského velkovévodství byl Champollion v paláci Pitti přijat svým velkým obdivovatelem, pozdějším protektorem a mecenášem Leopoldem II., který si přál povznést Florencii opět jako centrum učenosti a umění, jak tomu bylo za medicejské éry, na přední místo mezi evropskými středisky vzdělanosti. Proto také podporoval studia orientalistiky a egyptologie na univerzitě v Pise.⁴⁰ Toskánský panovník chtěl využít nejen vlny egyptomanie a sběratelství egyptských starožitností, ať koupených či získaných z vykopávek, která po Napoleonově vojenské výpravě a po rozluštění hieroglyfů propukla na všech evropských panovnických dvorech, ale také i toho, že právě přístav Livorno⁴¹ se stal pře-

³⁶ František I. Neapolsko-sicilský z rodu Bourbonů a Marie Isabella Španělská umožnili Champollionovi průzkum v královském paláci uložených egyptských nádob. Mladý vědec využil blízkosti slavného římského města Pompejí, pokrytých v roce 79 př. n. l. popelem z Vesuvu, starořecko-římského sídla Paestum a nadšeně prozkoumal i jejich starověké památky.

³⁷ Bardelli, Giuseppe: *Biografia del professore Ippolito Rosellini dal suo discepolo e amico D. Giuseppe Bardelli*. Firenze 1843, 40 s. Benvenuti, Gianfranco: *Vita di Ippolito Rosellini, padre dell'Egitologia italiana*. Pisa 1987, 129 s.

³⁸ Rosellini, Ippolito: *Il sistema geroglifico del Signor Champollion dichiarato ed esposto alla intelligenza di tutti*. Pisa 1825. Týž: *Di un bassorilievo egiziano della I. e R. Galleria di Firenze*. Firenze 1826, 48 s. Basreliéf věnovan Peruzzi Leopoldovi II. po svém návratu z Káhiry v roce 1824 a ten ho nechal uložit do galerie Uffizi. Srov. Mennofer, hl. město Staré říše.

³⁹ O prvních setkání obou protagonistů v literatuře nepadají shoda. Podle některých údajů se poprvé oba muži setkali v Bologni při Champollionově krátkém pobytu při cestě z Turína do Říma. Jiní uvádějí, že se setkali až ve Florencii v létě 1825 při Champollionově zpáteční cestě do Turína. Srov. Robinson, A.: *Muž, který, s.* 153.

⁴⁰ V roce 1824 zřídil Leopold II. na univerzitě v Pise katedru orientálních jazyků, jejímž vedením pověřil Ippolita Roselliniho. O dva roky později byl Rosellini toskánským velkovévodou jmenován profesorem orientálních jazyků. Bresciani, Edda: *L'Egitologia nell'Università di Pisa*. *Annali di Storia delle Università italiane*, 14, 2010, s. 175–180.

⁴¹ Bresciani, Edda: *La Piramide e La torre. Duecento anni di archeologia egiziana*. Pisa 2000.

kladištěm těchto neuvěřitelných pokladů.⁴² Leopoldův záměr vytvořit ve Florencii pro staroegyptské artefakty, nalézající se na různých místech Toskánska, egyptské muzeum po vzoru Londýna, Paříže nebo Turína, došel naplnění v roce 1855.⁴³

Pro toskánského panovníka, vědce tělem i duší, bylo toto setkání s mladým francouzským učencem ohromujícím zážitkem. Velkovévoda přivítal Champolliona s velkým respektem, jak vyznívá ze zápisu v Leopoldově deníku:⁴⁴ „3. července 1825. Přišel ke mně Champollion mladší, který rozluštil egyptské písmo. Nižší postava, široká ramena, krk spíše krátký, vlasy černé, odstín pleti olivově zelený, brvy černé, rovné, oči tyrkysově modré, živé, velké, větvenovitého tvaru, lícní kosti vystupující, velká ústa směřující k uším vytvářejí celek připomínající Egyptana.“ Autografický záznam pokračuje popisem Champollionovým rozluštěním hieroglyfů pomocí nápisů na Rosettské desce: „...rosettské nápisy napůl řecké, napůl egyptské daly základ studiu. Zaprvé byly tytéž znaky ve fonetické a dále v symbolické formě. Ctením prvních byly přeloženy ty druhé. Champollion, když přečetl všechny věci v Londýně,⁴⁵ v Paříži, Turíně a ve Florencii, se vrátí domů. Vydá se tedy do Egypta, aby si tam četl v chrámech Théb.“

Od této audience získal Jean-François Champollion v Leopoldovi nejlepšího spojence pro uskutečnění své výzkumné cesty do Egypta. O tom nás vbrzku přesvědčí i výpovědi z korespondence⁴⁶ francouzského učence a toskánského milovníka egyptologie. Ve Florencii se francouzský egyptolog dal s chutí do práce na soupisu a katalogizaci původních medicéjských staroegyptských kolekcí i nově získaných sbírek, uložených v galerii Uffizi. K nim patřila především rozsáhlá egyptská kolekce kancléře rakouského konsolátu v Alexandrii Giuseppe Nizzoliho,⁴⁷ kterou odkoupil Leopold II. za 4 tisíce florentských zlatých v roce 1824. Tedy krátce před tím, než dorazil Champollion do Florencie. O katalogizaci sbírky napsal Champollion Leopoldovi při svém návratu do vlasti v dopise datovaném v Bologni, dne 5. října 1826, když sdělil: „*Le catalogue raisonné des monuments Egyptiens de la galerie de Florence, que j'avais commencé l'année dernière a été terminé pen-*

⁴² D'Amore, Paola: Il collezionismo vicino orientale in Italia nel XIX secolo e la figura di Riccardo Colucci, diplomatico. Napoli 1984.

⁴³ Berutti, Stefania: Nascita e formazione del Museo Egizio di Firenze. 2009. <http://www.archeologicatoscana.it/nascita-e-formazione-del-museo-egizio-di-firenze> [17. 3. 2014]. V roce 1855 muzeum Museo Egizio založil sám Leopold II. Svezené muzejní egyptské sbírky byly uloženy ve Florencii v prostorách bývalého kláštera v ulici Faenza. Základem byly medicéjské kolekce z Uffizi, basreliéf Ptahmese z 13. stol. př. n. l. darovaný Simonem Peruzzim Leopoldovi v roce 1824 (viz Rosellini, Ippolito: Illustrazione di un basso-relievo Egiziano della galleria di Firenze. Pisa 1826), Nizzoliho sbírka koupená v roce 1824, akvizice získané během francouzsko-toskánské expedice do Egypta v letech 1828–1829 a konečně sbírka jednoho z členů výpravy lékaře Alessandra Ricciho.

⁴⁴ NA, RAT, Leopold II., deník, sign. IX/5, inv. č. 5, fol. 49v.

⁴⁵ O Champollionově návštěvě Londýna panují mezi badateli rozpory týkající se realizace cesty – viz Robinson, A.: Muž, který, s. 142–143.

⁴⁶ Viz originály Champollionových dopisů Leopoldovi z let 1826–1831 uložené v NA, RAT, Leopold II., Champollion, 8 ks a 7 konceptů odpovědí Leopolda: Bologna, 1. 10. 1826, 4 s.; R: 8. 11. 1826, 1 s.; Paříž, 3. 3. 1827, 3 s.; R: 0; Paříž, 26. 7. 1827, 3s.; R: 8. 9. 1827, 2 s.; Paříž, 20. 11. 1827, 3 s.; R: 0; Paříž, 11. 6. 1828, 2 s.; R: Florencie, 4. 7. 182, 2 s.; Alexandrie, 14. 10. 1829, 4 s.; R: Florencie, 22. 12. 1829, 1 s.; Paříž, 14. 5. 1831, 4 s.; R: Florencie, 25. 6. 1831, 1 s.; Paříž, 10. 9. 1831, 2 s.; R: Pisa, 6. 11. 1831, 1 s. Dopisy nebyly dosud vydány, ani analyzovány. Jen jednotlivě zmíněny ve státech: Brescani, E.: I Lorena e l'Egitto, s. 162–163; Betrò, Marilina: The Lorena Archive in Prague and the collection from the Tuscan Expedition to Egypt in the Florence Museum. In: Talking along the Nile. Pisa 2013, s. 43. Poprvé od svého napsání byly Champollionovy dopisy představeny veřejnosti na výstavě *Poklady starého Egypta. Z fondů Národního muzea, Národního archivu a Vlastivědného muzea v Olomouci*, instalované od října 2013 do března 2014 ve Vlastivědném muzeu v Olomouci. Viz též stať Podhorný, Radek: Toskánská Habsburkové a Egypt. In: *Poklady starého Egypta. Katalog výstavy. Olomouc 2013*, s. 9–11.

⁴⁷ Giuseppe Nizzoli pracoval na rakouském konsolátu v letech 1818–1828. Vydal o egyptských památkách knihu Nizzoli, Giuseppe: *Le Piramidi d'Egitto: Osservazioni di Giuseppe de Nizzoli*. 2. vyd. Paris 1858. Daris, Sergio: Giuseppe Nizzoli un impiegato di consolare austriaco nel Levante agli albori dell'Egitologia. Napoli 2005.

*dant le séjour que je viens de faire dans cette capitale. Je regrette vivement qu'il né m'ait point été possible de donner à ce travail tout le temps nécessaire pour le développer davantage et laisser ainsi une plus digne marque des profonds sentiments de reconnaissance ...*⁴⁸

Při této práci se Champollion seznámil se zajímavou osobností, a to bellunským rodákem, egyptologem, znalcem balzamacích technik a egyptské magie Girolamem Segatem⁴⁹ (1792–1836), jenž se již v letech 1818–1823 zúčastnil expedice do Egypta, kde se podílel na výzkumu pyramid v Sakkaře v rámci výpravy pruského důstojníka Heinricha von Minutoliho z pověření pruské akademie věd. Po návratu z Egypta se Segato usadil ve Florencii a pracoval na základě svých znalostí egyptských mumifikačních postupů svou metodu petrifikace živočichů, které jsou uloženy v přírodovědném muzeu della Specola. A dále pracoval na svých projektech tzv. *Camera Egizia*, výstavní síně egyptských artefaktů jako byly expozice egyptských síní v Paříži a Londýně. Champollion nađen Segatovým projektem expozice a z vděčnosti k Leopoldovi II. vyhotovil „laudatio“⁵⁰ toskánskému velkovévodovi v hieroglyfech. Nápis měl být umístěn nad vchodem do Egyptské síně v Uffizi, ale pro rozpory Segata s panovníkem k tomu nedošlo. Informace získané od Segata a možnost Champolliona prostudovat si Girolamovy kresby, nákresy a plány interiéru Džoserovy pyramidy,⁵¹ dokumentaci a předměty získané Segatem během jeho činnosti v Sakkaře, se v mnohém staly vodítkem při vlastní Champollionově egyptské výpravě. Champollion se však ve Florencii nestýkal jen s prostředím orientalistů a egyptologů, ale několikrát navštívil Literární kabinet (Gabinetto letterario di Vieusseux),⁵² který v roce 1820 založil v hlavním městě Toskánska Švýcar francouzského původu, editor a spisovatel, Gianpietro Vieusseux (1779–1863), kolem něhož se soustřeďovala toskánská intelektuální společnost.

Po soupisu egyptských památek ve Florencii Champollion s Rosellinim spěchali do Livorna, kam již v roce 1825 dorazila sbírka egyptských artefaktů anglického konsula Henryho Salta.⁵³ Hrozilo, že se kolekce opět dostane do rukou Angličanů. Champollion si ji v Livornu důkladně prohlédl a předložil svému králi Karlu X.⁵⁴ návrh na její akvizici, když se nepodařilo koupit slavný Drovettiho soubor. Tentokrát francouzská vláda neotálela, Saltovu sbírku zakoupila a ta se stala základem egyptských

⁴⁸ NA, RAT, Leopold II., Champollion, dopis, Bologna, 5. 10. 1826, 4 s., fol. 2r–v.

⁴⁹ Bresciani, Edda: Girolamo Segato e l'esplorazione della Piramide di Gioser a Saqqara (dicembre 1820 – marzo 1821). In: Talking along the Nile. Pisa 2013, s. 59–64; Pocchiesia, Ivano – Fornaro, Mario: Girolamo Segato, esploratore dell'ignoto, scienziato, viaggiatore, cartografo (1792–1836). Belluno 1992; Bresciani, Edda: Girolamo Segato e le sue carte inedite presso la Biblioteca Statale di Lucca. In: La conoscenza dell'Asia e dell'Africa in Italia nei secoli XVIII e XIX, I., Napoli 1984.

⁵⁰ Bresciani, E.: I Lorena, s. 161.

⁵¹ Je známo, že Segato na šest dnů zůstal uzavřen, aniž by z ní vyšel, v Džoserově pyramidě, kterou dokonale zachytil na svých plánech, které se jako několik málo dalších dokladů o Segatově práci dochovaly a jsou uloženy v knihovně v Luce. V roce 1827 vydal publikaci *Saggi pittorici, geografici, statistici, idrografici e catastrali sull'Egitto*. Firenze 1827. Segato přišel o část své dokumentace při požáru za výpravy v Egyptě. Rotrpčen, že Leopold odmítl zaplatit náklady vydání na jeho knihy a nevybral ho mezi členy toskánské skupiny francouzsko-toskánské expedice do Egypta, zničil sám další část své kolekce, zápisy a kreseb. Zajímavé však je, že Segata toskánský velkovévoda pověřil mapováním Toskánského velkovévodství a jeho kartografické dílo i financoval. V roce 1832 bylo vydáno pod názvem: *Carta geometrica della Toscana, accresciuta d'indicazioni ed incisa da Girolamo Segato*. Firenze 1832. Srov. exempláře Segatovy mapy v NA, RAT, Mapy, inv. č. 420 a 453.

⁵² Gabinetto letterario působí ve Florencii dodnes a sídlí v prostorách paláce Strozzi.

⁵³ Srov. velmi podrobný, nedatovaný [před 22. 4. 1826] zápis toskánského velkovévody v jeho deníku o prohlídce kolekce, kterou si prohlédl Champollion pověřený francouzskou komisí pro nákup egyptských starožitností pro Egyptské muzeum, s popisem některých vzácných artefaktů. NA, RAT, Leopold II., deník 1826–1827, IX/7, inv. č. 7, fol. 16v–17v.

⁵⁴ Dopisy francouzského krále Karla X. z let 1833, 1835, tedy až z doby jeho exilu jsou uloženy v NA, RAT, Leopold II./1, inv. č. 140, 2 Karlovy dopisy zdvořilostního charakteru, 2 koncepty odpovědi Leopolda II., neobsahují zmínky o společné expedici do Egypta.

kolekcí v Louvru. Saltův soubor nebyl jediný, který se nacházel v livornských přístavních překladištích.⁵⁵ To byl pro Champolliona a Roselliniho přímo badatelský ráj, jak napsal Francouz toskánskému velkovévodovi, kde vysoce hodnotil i znalosti a spolupráci s Rosellinim: „*Que Votre Altesse Impériale daigne agréer aussi l'expression de toute ma gratitude pour l'aimable compagnon de voyage que Sa Bonté m'a donné en permettant à Mr. Rosellini de se joindre à moi pour me seconder soit dans les travaux relatifs à la collection Egyptienne de Livourne, soit dans les recherches que j'ai du faire à Rome et Naples. J'ai pu ainsi connaître l'ardent amour du jeune professeur pour les études solides, son entier dévouement à la science et apprécier en même temps les qualités attachantes qui le distinguent. L'Archéologie Egyptienne vient de faire en lui une conquête fructueuse.*“⁵⁶ Jak z dalších řádků tohoto listu vyplývá, ocenil Champollion spolupráci s toskánskými vědci a podporu Leopolda II., což mu pomohlo rozšířit i jeho dosavadní poznání o antických civilizacích. V Livornu potkal také básníku Angelicu Palli, jež pro něho napsala oslavné verše. Na Jeana-Françoise zapůsobila její krása a kultivovanost tak silně, že se do ní zamiloval. I když jeho city zůstaly bez odezvy, několikrát se s ní v Livornu sešel a i po návratu do Paříže v letech 1826–1829 jí napsal na třicet dopisů.⁵⁷

V tomto přístavním městě však kvetla i věda a krásné písemnictví, pro něž byla v roce 1816 ustavena učená instituce Accademia Labronica,⁵⁸ jejím členem korespondentem byl v roce 1826 jmenován i francouzský egyptolog. Pomalu se mise otce egyptologie chýlila ke konci. Champollion se musel urychleně vrátit do Paříže, protože ho čekala odpovědná funkce konečně odpovídající jeho schopnostem. Byl v Paříži pověřen organizací egyptského oddělení muzea a zároveň byl jmenován hlavním kurátorem egyptské sbírky v Louvru, jak o tom informuje Leopolda již ve výše uvedeném dopise 5. října z Boloně: „*Les circonstances qui ont prolongé mon séjour à Naples, et la nécessité de me rendre à Paris pour l'organisation du Musée Egyptien...*“⁵⁹ A zároveň Champollionova slova potvrzují jeho zájem o spolupráci s profesorem Rosellinim, v němž viděl svého žáka, jehož je nutno přivést do Paříže, aby se tam zdokonalil ve znalostech dané problematiky, seznámil se s významnými učiteli a matérií. „*...et il est bien à désirer qu'il puisse poursuivre des études dont il a déjà goûté tout le charme entraînant et mesuré toute l'étendue. Un séjour de quelques mois à Paris achèverait ce que les Bontés de Votre Altesse Impériale, ont si bien commencé. Mr. Rosellini trouverait dans nos professeurs de Littérature Orientale des hommes empressés, de lui ouvrir les trésors littéraires de notre capitale.*“⁶⁰

⁵⁵ Do Livorna byly přiváženy z Egypta neuvěřitelně cenné sbírky starožitností z Egypta, kde byly přechodně uskladněny, někdy i několik let, než se našel kupec ochotný zaplatit požadovanou cenu. Ve skladech byly deponovány v naprosto nevhodných podmínkách, v nichž trpěly především písemnosti na papýrech. Jak známo, čekaly v toskánském přístavu kolekce francouzského konsula Bernardina Drovettiho, anglického konsula Henryho Salta, švédského a norského diplomata Johanna Anastasiho. Po určitou dobu tu našel azyl i Nizozolský egyptský soubor starožitných památek. Módou pro livornskou společnost se staly prohlídky skladišť s přivezenými egyptskými sbírkami.

⁵⁶ NA, RAT, Leopold II., Champollion, dopis, Bologna, 5. 10. 1826, fol. 1v.

⁵⁷ Lettres à Zelmene. Ed. Bresciani, Edda. Paris 1978.

⁵⁸ V Livornu vyšla i první sumarizující publikace o dosavadním bádání o pyramidách, prováděným janovským kapitánem Giovan Batistou Cavigliou v Rachefově pyramidě a Sfinze. Viz Brandi, Annibale: La descrizione compendiosa della Piramide di Giza. Livorno 1823. V roce 1825 přednesl sekretář Labroniky Francesco Pistolesi na půdě akademie „Discorso sullo studio delle antichità egiziane“, v němž shrnul dosavadní objevy v Egyptě.

⁵⁹ NA, RAT, Leopold II., Champollion, dopis, Bologna, 5. 10. 1826, fol. 1r.

⁶⁰ NA, RAT, Leopold II., Champollion, dopis, Bologna, 5. 10. 1826, fol. 2r.

Pařížský rok velkých příprav

Na jaře roku 1827 se Ippolito vydal do Paříže za Jeanem-Françoisem, aby se seznámil s význačnými osobnostmi vědeckého světa francouzské orientalistiky a egyptologie a zároveň aby se oba protagonisté mohli věnovat přípravám plánované výzkumné výpravy. V těchto řádcích musíme hledat počátek přátelství, spolupráce a ideu projektu o společné francouzsko-toskánské expedici do Egypta, kterou Leopold zaštil svou panovnickou autoritou a štědře finančně zabezpečil natolik, že mohlo za příznivých okolností, které nastaly v létě roku 1828, dojít k jejímu naplnění. Ve svém druhém dochovaném listu, datovaném v Paříži, dne 3. března 1827, Champollion podrobně informoval svého toskánského mecenáše o příjezdu Roselliniho do Paříže, o Ippolitově studiu orientálních jazyků a starobylých rukopisů v královské knihovně, zaměřeného na prohloubení jeho znalostí orientálních jazyků a starých textů, o vzájemné spolupráci obou učenců, o Champollionových aktivitách v Louvru, o jeho přednáškové a vědecké činnosti, o přípravě vysněné výpravy do Egypta a Nubie.⁶¹ Nejdůležitější ze všech úkolů, které na naše protagonisty čekaly, bylo připravit projekt francouzsko-toskánské vědecké expedice do Egypta a Nubie. Jaro roku 1827 bylo tedy ve znamení horečných příprav na sestavení podrobného plánu výzkumu a jeho zajištění, na němž se podíleli bratři Champollionové a Rosellini a jeho strýc Gaetano Rosellini. Vypracovali návrh projektu „*Mémoire sur le projet de voyage littéraire en Egypte*.“⁶² který předložili ke schválení francouzskému králi Karlu X. a toskánskému velkovévodovi Leopoldu II. Projekt je co do obsahu, rozsahu a organizaci naprosto nebyvalým počinem, vskutku v dnešním slova smyslu je moderním pojetím mezinárodní vědecké spolupráce, a to nejen z archeologické. O to víc je nutno ocenit tento plán, když si uvědomíme, že vznikl v 1. polovině 19. století!

Champollion osobním dopisem, datovaným 26. července,⁶³ informoval Leopolda o problémech spojených s organizováním expedice a znovu hodnotil její nesmírný význam a záštitu prokazovanou oběma panovníky: „... *Votre Altesse Impériale e Royale. Les espérances qu'Elle a daigné attacher aux résultats de mes premières recherches me font un devoir de l'informer, aujourd'hui, de l'intention où je suis d'exécuter très prochainement le voyage d'Egypte, entreprise inspirée par la certitude de faire des pas immenses dans la carrière nouvelle que j'ai eu le bonheur d'ouvrir aux sciences historiques. Le plan de ce voyage vient d'être soumis à l'approbation du Roi. S. M. a bien voulu ordonner que l'on réglât pour son exécution ce qui concerne spécialement chaque ministère en particulier.*“⁶⁴ Význam toskánsko-francouzské spolupráce pak zhodnotil následujícími slovy: „*Cette consideration dit assez hautement combien il importe à la science et combien je serais heureux en particulier, si Votre Altesse Impériale e Royale daignait associer la Toscane à la France pour me aussi belle entreprise littéraire, en permettant au professeur Rosellini de faire ce voyage honorable et glorieux pour les deux pays, soit pour la noblesse des motifs soit pour l'importance des résultats.*“⁶⁵ Leopold reagoval okamžitou podporou jak finanční, tak diplomatickou, kterou překonal i nerozhodnost Karla X. a francouzské vlády, aby expedici nejen povolil, ale i zaplatil. Jmenoval členy toskánské části výpravy, tzv. vědecko-literární komise, mezi něž patřili kromě vedoucího Ippolita Roselliniho, jeho strýc Gaetano Rosellini, inženýr

⁶¹ NA, RAT, Leopold II., Champollion, dopis, Paříž, 3. 3. 1827. Tento třístránkový list je přímo nabitý informacemi a koncipovaný co do obsahu jako naprosto logický provázaný celek, že z něj, aniž bychom ho citovali celý, lze jen obtížně vybrat ukázkové pasáže.

⁶² Pamětní spis uveřejněn in: Champollion, Jean-François: *Lettres écrites d'Égypte et de Nubie en 1828 et 1829*. Ed. Didot, Firmin, Paris 1833, s. 1–19.

⁶³ NA, RAT, Leopold II., Champollion, dopis, Paříž, 26. 7. 1827, 3 s.

⁶⁴ NA, RAT, Leopold II., Champollion, dopis, Paříž, 26. 7. 1827, fol. 1r–v.

⁶⁵ NA, RAT, Leopold II., Champollion, dopis, Paříž, 26. 7. 1827, fol. 1v–2r.

a architekt, Gaetano Galastri, asistent Rosselliniho, dále zkušený člen výpravy, kreslíř a lékař Alessandro Ricci, jenž pobýval v Egyptě na vykopávkách již v letech 1817–1822,⁶⁶ neméně zkušený ze své brazilské výpravy přírodovědec a botanik Giuseppe Raddi,⁶⁷ malíř Giuseppe Angelelli a jako poslední byl vybrán jako kreslíř Salvador Cherubini, bratr Ippolitovy manželky Zenobie.

Za francouzskou stranu členy výpravy tvořili: Jean François Champollion, architekt Antoine Bibent, historik a archeolog Charles Lenormant, kreslíř a malíř Nestor L'Hôte, Alexandre Duchesne, Albert-Henry Bertin a Pierre Francois Lehoux. Ale než všechny organizační přípravy proběhly, zdržované byrokratickými průtahy a výbušnou situací v Orientu, byl podzim. To už bylo na cestu do Egypta příliš pozdě a odjezd musel být až do příštího léta odložen. Champollion ve svém dopise z 20. listopadu vysvětlil toskánskému velkovévodovi všechny důvody odkladu cesty do Egypta.⁶⁸ Jednak připomněl byrokratické průtahy z francouzské strany, dále nejistou politickou situací v Orientu, kde se vyhroutil ostrý spor mezi Tureckem a Řeckem, které bojovalo za nezávislost a egyptský místokráľ v Egyptě Muhammad Alí paša, nemohl zajistit klidný a bezpečný průběh expedice. A v neposlední řadě nedovolovaly uskutečnit plavbu po Nilu do Horního Egypta pro nedostatek vody i klimatické podmínky. Proto bylo rozhodnuto odložit odjezd na červenec následujícího roku. V dopise žádal Champollion Leopolda, aby neodvolával Rosselliniho do Toskánska a aby ho až do odjezdu expedice ponechal v Paříži. Tento svým způsobem vynucený pobyt měl být využit: „*Ce retard est loin de pouvoir nuire au succès du voyage. M^r. Rosellini et moi profiterons de ce sursis pour nous preparer, par letude des monuments qui existent déjà au Musée Royal de Paris, et par celle d'une très grande collection égyptienne qui vient d'être acquise de M^r. Drovetti.*“⁶⁹

Na začátku listu vyjádřil své upřímné poděkování toskánskému velkovévodovi za podporu a spolupráci toskánské komise při realizaci cesty, protože si byl dobře vědom toho, že

⁶⁶ Alessandro Ricci, Siena (1795–1834), vystudoval medicínu na univerzitě v Sieně. Byl významným badatelem a kreslířem v Egyptě. Jeho první cesta za památkami do Egypta se uskutečnila již v letech 1817–1822, kde nejprve v roce 1818 spolupracoval se známým dobrodruhem a amatérským archeologem Giovannim Battistou Belzonim (1778–1823), který prováděl dosti drastickým způsobem vykopávky v Gíze, Karnaku a objevil hrobku Settiho I. v Údolí králů. Belzoni shromažďoval pro anglického konsula Henryho Salta egyptské artefakty, které pak byly převáženy do Britského muzea v Londýně. Ricci se připojil ještě k dalším výpravám do Nubie. Ricci okopíroval malby z hrobky Settiho I. V roce 1819 podnikl cestu do Nubie spolu s Williamem Johnem Bankesem, Giovannim Finatim a Johnem Hydem, během níž dorazili až do Mograkka. V roce 1820 se vydal spolu s trestnou výpravou Hassana beje, poslanou egyptským vicekrálem Muhammadem Alim proti nezávislé oáze Siwa. Tady se seznámil s ex konsulem Drovettim, Mauricem Linantem de Bellefondsem a Domenicem Enegidem Fredianim a věnoval se zde opisům různých nápisů na stěnách chrámu boha Amona a průzkumu oblasti kolem oázy Siwa. V téhož roku se s francouzským malířem M. Linantem de Bellefondsem vydali k Suezu na Sinaj, kde navštívili klášter svatě Kateřiny a města el-Tor a Serábit el-Chádím. V létě roku 1821 s Linantem přidali k expedici do Sennaru, vedenou Ibráhímem pašou, a s ní dorazili až k soutoku Modrého a Bílého Nilu. V roce 1822 se vrátil do Itálie. Usídlil se ve Florencii, kde pracoval na svých 9 tabulích kreseb z Egypta a vydání svého deníku. Spojil se Champollionem a Rosellinim. Leopold II. ho pro jeho zkušenosti a lékařské vzdělání jmenoval členem francouzsko-toskánské expedice. Po Ricciho smrti v roce 1834 všechny jeho sbírky získal Leopold II., jež pak byly předány do Egyptského muzea (dnes oddělení Národního archeologického muzea ve Florencii). Sammarco, Angelo: Alessandro Ricci da Siena e il suo giornale dei viaggi recentemente scoperto. In: Bulletin de la Société Royale de Géographie d'Égypte, 17, 1929, s. 293–326. Týž, Alessandro Ricci e il suo giornale dei viaggi. 2. Documenti inediti o rari, Il Cairo, Société Royale de Géographie d'Égypte, 1930. Salvoldi, Daniele: Alessandro Ricci's Travel Account: Story and Content of his Journal Lost and Found. In Egitto e Vicino Oriente, 32, 2009, s. 113–119.

⁶⁷ V NA, RAT, Leopold II., Raddi Giuseppe (1770–1829), je uloženo 5 ks dopisů Raddiho Leopoldovi z expedice do Egypta z let 1828–1829: Káhira, 24. 9. 1828, 5 s.; Suit Licopolis, 9. 11. 1828, 3 s.; Ibsambul, 11. 1. 1829, 7 s.; Rosetta (er-Rašid), 6. 6. 1829, 7 s.; Rosetta (er-Rašid), 9. 6. 1829, 2 s.

⁶⁸ NA, RAT, Leopold II., Champollion, dopis, Paříž, 20. 11. 1827, 3 s.

⁶⁹ NA, RAT, Leopold II., Champollion, dopis, Paříž, 20. 11. 1827, fol. 1v–2r.

bez Leopolda II. by jeho sen o výpravě měl k uskutečnění hodně daleko: „*C'est avec pleine conviction que les Etudes Egyptiennes avaient trouvé un honorable et zélé protecteur, que j'ai osé compter sur la coopération active d'une commission Toscane pour l'exploration des monuments historiques encore existans en Egypte. La lettre dont Votre Altesse Impériale et Royale a daigné un honorer met la comble à tous mes vœux en m'annonçant l'adoption d'un plan qui assuré.*“⁷⁰

Téhož dne napsal i Rosellini Leopoldovi z Paříže svůj dopis, obdobě koncipovaný jako písemná sdělení jeho francouzského kolegy, s rozborem důvodů nutnosti odložení cesty, nevhodnosti podzimního termínu pro její zahájení vzhledem k počasí v Egyptě a Núbii, nebezpečí nakažlivých nemocí a tím nezbytnosti prodloužení jeho pobytu v Paříži. Tento list je také první z dvanácti dopisů zaslanych Ippolitem toskánskému velkovévodovi, které jsou uloženy v Rodinném archivu toskánských Habsburků v Praze.⁷¹

V červnu a červenci následujícího roku Leopold obdržel z Paříže od obou učenců písemné sdělení, která konečně oznamovala dlouhou očekávanou zprávu, že je vše vyřízeno a připraveno k odjezdu do Egypta.⁷² První ze dvou byl Champollionův list, v němž s radostí oznamoval, že konečně získal od krále finanční obnos pro pokrytí nákladů na expedici: „*Le Roi vient d'ordonner que les fonds nécessaires à une complete exploration de l'Egypte sous le rapport des monuments historiques voient mis à ma disposition; et Je suis autorisé à m'adjoindre plusieurs artistes dessinateurs et architectes pour relever fidèlement les nombreux basreliefs et toutes les inscriptions monumentales qu'il importe si fort d'étudier et d'arracher ainsi à la destruction certaine dont les menace une barbarie toujours agissante.*“⁷³ Zároveň se zmiňoval o termínu odjezdu na expedici: „*Le départ pour l'Egypte aura lieu à la fin du mois de juillet prochain ou dans les premiers jours d'août.*“⁷⁴ Měsíc nato obdržel Leopold do Florencie sdělení,⁷⁵ datované v Paříži dne 14. července, vedoucího toskánské části egyptské výpravy, v němž Ippolito nadšeně popisoval, co všechno jeho prodloužený pobyt v hlavním městě Francie pro něho znamenal, že byl velkým přínosem jak pro jeho znalosti, tak pro navázání úzké spolupráce s pařížskými vědeckými institucemi, především s prestižní společností *Società del Bullettino Universale*, v jejíž historicko-filologické sekci byl jmenován členem-korespondentem: „*Tra le cose che il mio non breve soggiorno in Parigi mi ha posto in grado di osservare relativamente ai progressi generali dei buoni studi, una delle più importanti mi è sembrata la Istituzione della Società del Bulletin Universale, che vien riguardato ben o ragione come il centro e l'organo di comunicazione di tutto il moderno sapere in ogni maniera di discipline. Questa Società riceva adesso da una più diretta protezione del Governo di Francia e dalla sollecita cooperazione di personaggi distinti e dei più celebri Dotti, un lustro maggiore ed una più grande stabilità per l'avvenire. Or è venuto a mia cognizione che la Società predetta desidera l'alto onore di potere inserire nella lista dei Principi Protettori l'Augusto Nome di Vostra Altezza, e di più il Direttore della Società medesima ha pregato me, come uno dei collaboratori alla Sezione di Scienze Stori-*

⁷⁰ NA, RAT, Leopold II., Champollion, dopis, Paříž, 20. 11. 1827, fol. 1v–2r.

⁷¹ NA, RAT, Leopold II., Rosellini Ippolito: celkem dochováno 12 ks + 4 přílohy z let 1827–1831. V souboru dopisů se nenachází ani jeden koncept odpovědi Leopolda Rosellinimu, jako tomu bylo v případě korespondence s Champollionem. Paříž, 20. 11. 1827, 3 s.; Paříž, 14. 7. 1828, 2 s.; Alexandrie, 26. 8. 1828, 3 s.; Gíza, 10. 10. 1828, 3 s.; Théby, 24. 11. 1828, 4 s.; Núbie – Ibsambul, 8. 1. 1829, 4 s.; Ombos (Kóm Ombo), 15. 2. 1829, 4 s.; Théby Bibán el Mulúk, 30. 5. 1829, 10 s.; Théby, 2. 7. 1829, 4 s.; Livorno, přístav, 28. 11. 1829, 3 s.; Livorno, s. Leopoldo, 29. 12. 1829, 4 s.; + 4 přílohy seznamů, 30 s. 1. kreseb, 4 s.; 2. kreseb členěných dle autorství, 3 s.; 3. artefaktů z akvizic, 12 s.; 4. předmětů z vykopávek z Théb a Abydu 11 s.; Paříž, 23. 9. 1831, 2 s.

⁷² NA, RAT, Leopold II., Champollion, dopis, Paříž, 11. června 1828, 2 s.

⁷³ NA, RAT, Leopold II., Champollion, dopis, Paříž, 11. června 1828, fol. 1r.

⁷⁴ NA, RAT, Leopold II., Champollion, dopis, Paříž, 11. června 1828, fol. 1r–v.

⁷⁵ NA, RAT, Leopold II., Rosellini Ippolito, dopis, Paříž, 14. července 1828, 2 s.

che, *Antichità e Filologia del pregiato Bullettino, e come designato a uno dei corrispondenti del medesimo in Italia.*⁷⁶ Nejdůležitější informací tohoto listu však bylo oznámení o nástupu cesty do Egypta.⁷⁷ Skupina vědců se vydala z Paříže do Toulonu. „*Adempio di buona voglia a quest'onorevole incarico, sul momento di lasciar Parigi per recarmi a Tolone in compagnia dell'ottimo Sig. Champollion... e dispormi all'imbarco per la nostra spedizione, il quale avrà luogo il 30 del mese corrente sulla corvetta francese l'Églé.*“⁷⁸ Členové výpravy se nalodili až dne 31. července na korvetu l'Églé a zamířili do Alexandrie, kde přistáli dne 18. srpna, aniž vůbec tušili, že jejich výprava mohla skončit dříve, než vůbec začala.⁷⁹

Konečně Egypt

Pár dnů po příjezdu napsal z Alexandrie Rosellini Leopoldovi dopis, v němž svého mecenáše informoval o průzkumu další části sbírky Giuseppeho Nizzolliho s popisem jednotlivých vzácných staroegyptských artefaktů.⁸⁰ V tomto starobylém středisku vzdělanosti se expedice zdržela až do 14. září a dny trávil organizací další cesty, dále prohlídkami kolekcí konsulů a nákupem egyptských starožitností v místních obchodech a na trzích. Ve dne 16.–17. září skupina vědců se na chvíli na cestě do Káhiry zastavila v Sán el-Hagaru, který býval v určitém období vlády faraonů hlavním městem Dolního Egypta. Odtud pokračovali do Káhiry, kam dorazili 30. září. Odtud se vypravily k pyramidám. V oblasti Sakkáry, Gízy⁸¹ a Memfidy (Mennofer) strávili téměř dva měsíce průzkumem

⁷⁶ NA, RAT, Leopold II., Rosellini Ippolito, dopis, Paříž, 14. července 1828, fol. 1r–v.

⁷⁷ O egyptské výpravě podrobněji viz Robinson, A.: Muž, který, s. 166–207, s. 174 mapka cesty výpravy po Nilu. Robinson ale ve své knize vychází z dokumentů a korespondence zachované Champollionem, nikoliv členy toskánské části expedice. Srov. Champollion, Jean-François: *Lettres écrites d'Égypte et de Nubie en 1828 et 1829*. Ed.: Didot, Firmin, Paris 1833, 470 s. Vzhledem k tomu, že k vlastní expedici existuje celá řada literatury, studií, edic, včetně díla obou egyptologů, tedy Monument, uveřejněných a přístupných i v různých formátech na internetu a k omezenému rozsahu článku, se autorka předkládané studie rozhodla při výkladu cesty opírat se pouze o informace z originálů dosud nepublikovaných dopisů Roselliniho, Champolliona, Raddiho a deníkových záznamů Leopolda II., dochovaných v NA, RAT, Leopold II., deníky a osobní korespondence. Autorka pro informace o egyptské expedici vzhledem k tomu, že v Rodinném archivu toskánských Habsburků je dochováno více Roselliniho dopisů toskánskému velkovévodovi z výpravy, než Champollionových, využila ještě informací z „Consulta l'Archivio Rosellini“ dostupných na <http://www.progettorosellini.com> [17. 3. 2014], sestavených na základě podkladů z archivního fondu Rosellini, uloženého knihovně v Pise, a zveřejněných Oddělením historických věd starého světa na Università di Pisa (Dipartimento di scienze storiche del mondo antico dell'Università di Pisa).

⁷⁸ NA, RAT, Leopold II., Rosellini Ippolito, dopis, Paříž, 14. července 1828, fol. 1v.

⁷⁹ Robinson, A.: Muž, který, s. 170–171. Expedice na ne zcela korektní doporučení konsula Drovettiho, který napsal Champollionovi z Egypta 3. května 1828, neměla kvůli opětným nepřátelským vztahům Osmanské říše vůči Evropanům opustit Francii. Naštěstí dopis dorazil do Paříže až po odjezdu Champolliona do Toulonu. Bratr Jacques-Joseph Champollion úřední Drovettiho sdělení pozdržel, než ho předal úřadům. Proto vládní telegram o zdržení expedice dorazil prefektovi do Toulonu, až když už byli odhodlaní muži dobýt Egypt na moři.

⁸⁰ NA, RAT, Leopold II., Rosellini Ippolito, dopis, Alexandrie, 26. srpna 1828, 3 s.; fol. 1r.: „*Arrivati con felicissimo viaggio in Alessandria, una delle mie cure principali è stato quella di esaminare la Collezione di antichità egizie del Sig. Nizzoli, conformemente all'ordine che in nome di Vostra Altezza Imperiale e Reale ricevei da S. E. il Sig. consigliere Fossombroni.*“ Podle této informace a dokumentace uložené ve fondu Rosellini v Pise, korespondoval Ippolito jednak s toskánským ministerským předsedou Vittorioem Fossombronim a bývalým vyslancem v Paříži Nerim Corsinim. V NA ve fondu RAT, Leopold II., osobní korespondence, jsou sice uloženy dopisy obou nejvyšších úředníků toskánského státu, ale v nich zmínka o egyptské expedici nalezena nebyla.

⁸¹ NA, RAT, Leopold II., Rosellini Ippolito, dopis, Giza, 10. října 1828, 3 s., fol. 1r.: „*In una lettera scritta dal Cairo il 30 settembre a S. E. il Sig. consigliere principe Corsini, resi conto di un acquisto fatto a vantaggiosissimo prezzo in Alessandria di vari monumenti egizi, tra i quali un bel sarcofago in pietra calcarea, scolpito dentro e fuori di geroglifici e sculture di buon stile.*“ V tomto dopise Rosellini psal Leopoldovi o svém výhodném nákupu egyptských starožitností zakoupených v Alexandrii s podrobným popisem luxusních kusů a určením dobj jejich vzniku podle panovníků, s uvedením jmen faraonů, s popisem dalších staroegyptských památních míst, která mezi

pyramid a pohřebních archeologických areálů. Ve dnech od 22. října do 4. listopadu byla výprava v oblasti Středního Egypta v Beni Hasan el-Quad (též Beni Hassan).⁸² Místo, o kterém neměli členové expedice mnoho informací, je naprosto ohromilo. O setkání s touto staroegyptskou pohřební lokalitou se lze dozvědět mnohé z Roselliniho dopisu Leopoldovi, napsaném až po příjezdu do Théb (Luxoru) dne 24. listopadu 1828.⁸³ Podle úvodních rádků listu se zde členové expedice chtěli zastavit na své cestě do Luxoru jen na pár dnů, aby zjistili, zda bude mít význam na zpáteční cestě toto málo probádané pohřebiště prozkoumat, či ho minout. To, s čím se zde setkali, je naprosto nadchlo natolik, že jejich průzkum byl nakonec prodloužen o celých 15 dnů. „Ale po příjezdu do Beni-Hassan el-Quadin, který je jedním z ústředních bodů Heptanomidy a přesněji Nomu Hermopoliského,⁸⁴ jsme považovali za nutné změnit svůj záměr a zůstat zde tak dlouho, jak bylo zapotřebí a využít pro to i příznivou roční dobu, která se zdála být v této chvíli velmi příhodná pro náš pobyt, který byl prodloužen o 15 dnů. Strávili jsme na úpatí arabského pohorí, kde bylo ve vápencovém masivu vytesáno mnoho hrobek náležejících do provincie Hermopole. Hrobky v Beni-Hassan patřily především třídě vojáků. Stěny uvnitř jsou všechny pokryté malbami, z velké části dobře zachovány a představující do všech detailů občanský a domácí život této vznešené třídy egyptského národa. Různé vyobrazené scény lze rozčlenit podle obsahu do následujícího pořadí.“⁸⁵ Z tohoto citátu je naprosto zřejmé, že považoval Leopolda za člověka vzdělaného, když ho detailně informoval o nálezech, a nejen za svého panovníka, mecenáše a chlebodáře, kterému je nutno z úcty zasílat sdělení o výpravě či jen za osobu zainteresovanou na financování projektu. Zároveň z hlediska vědeckého nám úryvek prezentuje i metodu, jakou Rosellini i Champollion používali při klasifikaci nalezených staroegyptských pamětihodností a artefaktů, jež pak využili ve svých Monumentech. „1° velké obrazy znázorňující víc jak stovky dvojic mužů, kteří bojují mezi s sebou; 2° Zde jsou zaznamenaná zobrazení bitev, zteče pevností, a s tím související různé arény, výzbroj a uniformy vojáků a velitelů; 3° velké lovy prováděné lukem a šípy různých druhů čtyřnožců zachycených co nejdokonaleji. Lovy ptáků se sítěmi obrovských rozměrů. Rybolov v Nilu a v močálech s vidlicí a trojzubci; ryby jsou vyobrazeny naprosto věrně tak, že umění naší doby by je neumělo dosáhnout.; 4° Různé obrazy představující plavbu Egyptanů reali-

Alexandrií a Káhirou navštívili, stejně jako s informacemi o prohlídce pyramid v Gíze a popisem nástěnných maleb uvnitř hrobek s údaji o tom, jak hieroglyfické nápisy rozšířily Champollionův slovník staroegyptského písma. Dále popisoval, jak budou pokračovat na lodích po Nilu směrem k Thébám. Tamtéž, fol. 3r: „*Domani torneremo alle barche per continuare il viaggio, rimontando il Nilo, ed avanzando sempre più in questo paese di maraviglia della natura e dell'arte. Speriamo d'essere a Tebe tra venti giorni.*“ Jak z uvedeného vyplývá, tyto dosud nevyužívané a nepublikované dopisy, jsou nedoceněným zdrojem informací o cestě expedice. Mají nesmírný význam jako přímé a bezprostřední svědectví o staré egyptské civilizaci, prožitých zážitcích členů expedice, pozorování života místních obyvatel i podmínek, v nichž chudí Arabové žili, které se jim jevily jako bídné. Tamtéž, fol. 3r: „*Il paese è tranquillissimo, e questi poveri arabi ci riguardano come inviati dalla Provvidenza a sollevare di qualche piccola moneta la loro miseria che è veramente estrema. I frutti del terreno appartengono tutti all'unico possidente e padrone dell'Egitto, e a poveri coltivatori non resta di che cuoprire la loro nudità.*“

⁸² Pohřební lokalita na hranicích Dolního a Horního Egypta, ležící mezi Asyutem a Memfidou (Mennofer) z období Staré říše. Jižně od hrobek se nachází chrám zasvěcený bohu Ptahovi.

⁸³ NA, RAT, Leopold II., Rosellini Ippolito, dopis Théby, 24. listopadu 1828, 4 s. Z tohoto dopisu výjimečně autorka uvádí citaci úryvků v češtině, vzhledem k tomu, že to byla první zpráva obsahující podrobné a ve své době naprosto neznámé informace.

⁸⁴ V dopise jsou jména uvedena v italské podobě: „Eptanoide“ a „Nomo Ermopolitano“ srov. obsahově velmi podobný dopis Roselliniho svým kolegům do Pisy, datovaný v Núbii-Ibsambulu (Abú Simbel) dne 16. ledna 1829, tedy o dva měsíce později, než byl napsán list s těmito informacemi toskánskému velkovévodovi. Dopis do Pisy byl otištěn v Nuovo giornale de' letterati, Tomo XVIII, Letteratura, science morali, e arti liberali. Ed. Nistri, Sebastiano, Pisa 1829, s. 43–44.

⁸⁵ NA, RAT, Leopold II., Rosellini Ippolito, dopis Théby, 24. listopadu 1828, fol. 1r.

zovanou s velkými plavidly, poháněnými vesly a velkými plachtami; 5° Jedna scéna obrovského významu nacházející se v hrobce jistého Nevôthpha, jednoho z představitelů vojenské třídy;⁸⁶ 6° Nad dalšími stěnami těchto hrobek je vyobrazeno velké množství druhů umění a řemesel (sochař, malíř, zlatník, kovář, tesař, truhlář, výrobce skla a váz z hlíny) spolu s hieroglyfickými nápisy; 7° Další scény představují soudní tribunál; 8° Velmi četné a živé jsou zde scény domácího života.“

Není nepodstatné i Roselliniho nadšené hodnocení vytváření kreseb kreslíři toskánské části výpravy v Bení Hasanu, když v dopise napsal: „...kde v 15 dnech bylo vytvořeno na 400 kreseb, některé i barevné. A zde je mou povinností ještě sdělit Vaší Výsosti, že úsilí našich Toskánců a oddanost, kterou projevují naší výpravě a přesnost jejich práce, jsou takové kvality u nich všech, jak si je jen možno vůbec přát.“⁸⁷ Poslední řádky dopisu čitatele dodnes přesvědčují o nesmírném nadšení, dychtivosti po poznání a ohromení, když účastníci vysněné francouzsko-toskánské expedice konečně stáli tváří v tvář úžasným památkám starobylé civilizace, o nichž až dosud jen snili. „Siamo adesso arrivati a Tebe da quattro giorni. Un primo colpo d'occhio dato ai più vasti monumenti ci ha ripieni d'entusiasmo e avvertiti di quanto avremo da occuparci nel lungo soggiorno che faremo in questo paese. Allora continueremo più energicamente gli scavi che facciamo intraprendere fino da questo momento dentro le grandi rovine. Ma intanto per non lasciar sfuggire la men calda stagione, partiremo di qui a due giorni per la Nubia.“⁸⁸ Ale ještě dříve než badatelé stanuli před chrámovým komplexem v Luxoru, krátce se zastavili na Iden, a to 17. listopadu, v městě Hathorině na pravém břehu Nilu v Dendeře. Mezi 20.–25. listopadem dorazili konečně do Théb, jak se o tom zmínil Ippolito v závěrečných větách výše citovaného dopisu, kde pobýli ohromení egyptologové prozatím jen 4 dny. Nechtěli se déle zdržovat, protože je čekala ještě dlouhá cesta. Mohli s klidným svědomím odjet, protože věděli, že se sem na cestě zpět opět vrátí. Záměrem expedice bylo totiž postupovat proti proudu Nilu a mapovat starobylá egyptská města až do chrámu v Kalábše v Núbii lokalitě zvané Bab al-Kalabha. Při průzkumu prováděném v jednotlivých zastávkách členové expedice zjišťovali, zda na zpáteční cestě zvolenou lokalitu podrobí ještě jednou hlubšímu probádání, či už ji jen minou. Proto se 29. listopadu zastavili i v místě zvaném Esna, aby si prohlédli chrám boha Chnuma. Den poté si prozkoumali v Edfu chrám boha Hora, jeho manželky Hathor a jejich syna. Dne 2. prosince dorazili do staroegyptského chrámového komplexu Kóm Ombo v Horním Egyptě. Jak jim napověděl reliéf, byl chrámový objekt zasvěcen bohům Sobkovi a Horovi a malá kaple bohyni Hathor.

Další ze sedmi Ippolitových listů napsaných Leopoldovi II. přímo z Egypta, sepsal Rosellini až po příjezdu expedice do Ibsambulu (Abú Simbel) v Núbii.⁸⁹ Každá řádka dopisu přináší velmi přesné informace, podle nichž se dá poměrně s určitostí zmapovat průběh dalších etap plavby po Nilu, a to v časovém rozmezí od 24. listopadu do 8. ledna 1829. Z Théb, které opustili dne 24. listopadu, do Abú Simbelu, kam se poprvé podívali mezi 26.–27. prosincem, pokračovali do posledního cílového bodu cesty k druhému kataraktu poblíž Wádí Halfy. Dne 4. prosince se vylodili k průzkumu monumentů vybudovaných mocnou staroegyptskou civilizací v Asuánu (Syenne). Dále ve dnech 5.–16. prosince následovala prohlídka staveb na ostrůvku Filé, kde, jak píše Toskánc, francouzská vědecko-výzkumná komise doprovázející Napoleonovu armádu v roce 1799 ukončila svou výpravu. Naši badatelé pak byli podrobeni první velké logistické zkoušce, která spočívala

⁸⁶ NA, RAT, Leopold II., Rosellini Ippolito, dopis Théby, 24. listopadu 1828, fol. 1v–2r, následuje podrobný popis zobrazené scény, včetně detailů, stejně jako tomu je u ostatních skupin popisovaných nástěnných maleb.

⁸⁷ NA, RAT, Leopold II., Rosellini Ippolito, dopis Théby, 24. listopadu 1828, fol. 2r.

⁸⁸ NA, RAT, Leopold II., Rosellini Ippolito, dopis Théby, 24. listopadu 1828, fol. 2v.

⁸⁹ NA, RAT, Leopold II., Rosellini Ippolito, dopis Nubie-Ibsambul, 8. ledna 1829, 4. s.

v překonání prvního nilského kataraktu, k němuž došlo s velkými transportními potížemi 16. dne téhož měsíce, kde v blízkosti Asuánu a vstoupili do kamenité, jak uvádí Rosellini, Dolní Núbie. Zde byli členové výpravy zaskočeni velkými rozdíly teplot, které přes den stoupaly na 44 °C a v noci spadly jen na 5 °C. Jak píše Rosellini, trpěli zimou, protože byli přivykli slunci a vysokým teplotám. Dne 30. prosince ráno téměř s příchodem Nového roku dorazili do Wádí Halfy a zdolali i druhý nilský katarakt se stejnými problémy s loďkami, které museli dostat přes kamenité překážky. Pisemně i kresbou zachytili společně všechny monumenty, opsali nápisy a jejich jediným přáním bylo vrátit se do Abú Simbelu, kde se chtěli věnovat další výzkumné práci: „*Il Primo del nuovo anno corrente rivolgemmo le barche per scendere il fiume sui già percorsi paesi. Ma il nostro desiderio spingevaci soprattutto a ritornare ad Ibsambul, dove una breve visita fatta nel salire avevaci mostrato cose di grandissimo interesse.*“⁹⁰

A tak tedy s Novým rokem se plavidla otočila a spustila se směrem po proudu k neuvěřitelnému komplexu Abú Simbelu, kam doplula 3. ledna. Teprve nyní započaly usilovné práce zdokumentovat a nakreslit pamětihodnosti tohoto rozsáhlého komplexu, stavby, stély, basreliéfy, sochy, nástěnné malby, zaznamenat všechny nápisy, vyložit smysl zobrazených scén i výklad mytologických postav a náboženských obřadů. Champollion začal s hledáním hrobky faraona Ramesse II. Téměř 14 dnů nepřetržitě a vyčerpávající vědecké, výzkumné a dokumentační práce pro všechny členy expedice. Dne 16. ledna nasedli všichni do lodí a proud Nilu je dovedl přes Derr, Amadu opět do Kalabši, kde setrvali ve dnech 26.–27. 1. 1829.⁹¹ Po krátkém oddychu mezi již jednou viděnými památkami se znovu tentokrát na šest dnů zastavili (2.–7. února) na ostrově Filé (Philae). Ve dnech 13. až 15. téhož měsíce vystoupili opět na nilský břeh v Kóm Ombo v Horním Egyptu. Odtud dne 15. února napsal Rosellini toskánskému velkovévodovi obsáhlý list, v němž popsal plavbu po Nilu s vyjmenováním zastávek mezi Abú Simbelem a Kóm Ombo.⁹² Tato místa Rosellini na základě výsledků badání určil jako oblast mezi Etipoií a Nubií, která byla pod nadvládou faraonů a tomu odpovídala i architektura. Nejvíce ho zaujalo, že od této části Núbie nenalezli stopy žádné památky, která by odpovídala stylu ptolemaiovského období, kromě chrámu v Dakké: „*Fino a questo punto della Nubia, non avendo trovato traccia nessuna di opera Tolemaica, pare si possa essere autorizzati a credere che il dominio dei Lagidi⁹³ non si estendesse mai oltre Dakké (Pselcis), ove cominciano le loro costruzioni.*“⁹⁴ Leopoldovi sděloval i názory a hodnocení svého učitele, a to nejen ohledně tohoto chrámu, ale i obecné závěry přinášející buď potvrzení stávajících Champollionových mínění, či vědecké poznatky úplně nové, které uváděly na pravou míru zastaralé nebo ne zcela přesné dosavadní archeologické a historické znalosti: „*Il tempio di Dakké infatti è in massima parte opera del Re Tolomeo Evergete II⁹⁵ più vari ornamenti di scultura aggiunti sotto l'Impero di Augusto, i quali portano il carattere della più triste decadenza. Il Sig. Champollion aveva già da qualche anno stabilito, contro le teorie già ricevute tra gli archeologi, che l'arte Egizia, e massime la scultura, è più bella o misura che si ritrova in più antichi monumenti; che comincia a decadere sotto le ultime dinastie faraoniche; che sotto i Greci imbastardisce sempre più di regno di regno, e che sotto i Romani finalmente ha perduto ogni grazia ed ogni disinvoltura. La visita*

⁹⁰ NA, RAT, Leopold II., Rosellini Ippolito, dopis Núbie-Ibsambul, 8. ledna 1829, fol. 1r.

⁹¹ V době výpravy stál chrám v Kalábši, který navštívili na svém místě, byl postaven až v římské době za císaře Augusta. V roce 1970 v souvislosti se stavbou Asuánské přehrady byl před zatopením přemístěn, stejně jako jiné zdejší staroegyptské objekty, včetně Abú Simbelu.

⁹² NA, RAT, Leopold II., Rosellini Ippolito, dopis, Ombòs, 15. února 1829, 4 s.

⁹³ Lágovci = Ptolemaiovci byla dynastie makedonského původu, která vládla v Egyptě v letech 323–30 př. n. l.

⁹⁴ NA, RAT, Leopold II., Rosellini Ippolito, dopis, Ombòs, 15. února 1829, fol. 1r.

⁹⁵ Faraon (182–116 př. n. l.) z dynastie Ptolemaiovců. Byl mladším synem Ptolemaia V. a Kleopatry I.

*e lo studio dei Monumenti ha confermato pienissimamente questo giudizio.*⁹⁶ Takovým způsobem se formovala moderní egyptologie, teoretickou přípravou, studiem, vlastním poznáním a zkušenostmi, přímo na místě, tváří v tvář ohromujícím pozůstatkům staré egyptské civilizace v konfrontaci s úrovní obrovských teoretických znalostí, kterými Champollion, a nakonec i Rosellini oplývali. Informace v tomto dopise ukazují do jakých podrobností, které dnes mohou být pro badatele cenným zdrojem upřesňujících poznatků, Rosellini zacházel ve svých písemných sděleních toskánskému panovníkovi do naprostých podrobností a prezentuje i historické souvislosti: „*In Dakké e in qualche altro tempio della Nubia costruito sotto il Regno dei Lagidi, abbiamo osservato per la prima volta varie figure di Dei colorite con una specie di violetto in quelle parti che sogliono essere costantemente colorite di giallo. Dapprima una simile singolarità ci ha al quanto sorpresi, molto più che il violetto è colore non praticato mai nellegiziane pitture: Ma una iscrizione greca del tempio stesso di Dakké, e già pubblicata dal Sig. Letronne,*⁹⁷ *ci ha sciolto il nodo. Questa iscrizione parla delle grandi spese fatte da un tale per indorare le figure del tempio. Ora sembra evidente che la indoratura non poteva applicarsi che alle parti gialle. Il violetto dunque che rimane adesso da essere un effetto del mordente, o d'altra preparazione fatta per ricevere loro, il quale portato via, o caduto, ha lasciato scoperto una superficie insolita nellegiziane figure. Dietro questa natural conseguenza abbiamo fatto restituire i disegni nel modo primitivo, vale a dire, indorate le parti gialle. La decorazione diven più ricca, ma, per quanto parmi, ci scapita un poco il buon gusto.*“⁹⁸ V poslední části dopisu se rozepisuje o dalších navštívených chrámech z řecko-římské epochy, monumentech, jiných starožitnostech a reliéfech, zobrazujících různé historické události a panovníky, roztroušených v blízkém či vzdáleném okolí Dakké v Núbii před první kataraktem.⁹⁹ Neméně zajímavá je informace o zajištění a organizaci vykopávek v Thébách a zabezpečení vyzvednutých nálezů a mumii, o zakrytí či uzavření odkrytých hrobek, v době mezi prvním pobyttem expedice a návratem při zpáteční cestě, kam se podle údajů vrátili 8. března 1829, aby se s novou energií pustili do vykopávek.¹⁰⁰ Ještě předtím se na den, 6. března, zastavili opět v Esně.

A pak už následoval pětíměsíční nepřetržitý pobyt v Thébách a Luxoru, trvající od 8. března až do 7. srpna, plný horečné archeologické práce, rutiny a studia, čtení hieroglyfů, vykopávek, objevování nových hrobek a jejich odkrývání, vytváření jejich plánků a kopírování jejich výtčoby a nalezených předmětů, určování vyzvednutých mumii, srovnávání historických faktů, překreslování reliéfů, nástěnných maleb, opisování nápisů, zakreslování objektů, vytváření mapek a situačních plánů pohřebišť, určování egyptských panovníků, bohů, sestavování egyptského panteonu, charakterizování jednotlivých kast egyptské společnosti, popisování úlohy a postavení kněží, náboženských rituálů, vytváření sbírek pro převoz do vlasti, řazení nalezených předmětů, jejich katalogizace. Nej-

⁹⁶ NA, RAT, Leopold II., Rosellini Ippolito, dopis, Ombòs, 15. února 1829, fol. 1r–v. Rosellini tu píše o názoru Champolliona o dekadenci egyptského umění, především soch, započaté již na konci panování posledních dynastií faraonu, pokračující za nadvlády Řeků a dokončené za Římanů, které francouzský egyptolog vyslovil ještě před výpravou do Egypta, navzdory přijatému přesvědčení archeologů. Na závěr citátu Ippolito vyslovil tvrzení, že: „*Návštěva a studium monumentů zcela úplně potvrzují Champollionův názor.*“

⁹⁷ Jean-Antoine Letronne (1787–1848), francouzský filolog, epigrafik a archeolog.

⁹⁸ NA, RAT, Leopold II., Rosellini Ippolito, dopis, Ombòs, 15. února 1829, fol. 1v–2r. V úryvku psal Rosellini o použití barev fialové a žluté na zobrazení postav bohů, což jak zdůraznil, viděli poprvé. Navíc vyvrátili svým pozorováním tvrzení v řeckém nápisu, publikovaném J.-A. Letronnem, že postavy byly celé zlatené. Naši badatelé zjistili, že zlato mohlo být použito pouze tam, kde zůstala po jeho opadání nevědní fialová místa.

⁹⁹ Jedná se o lokality Gerf Husén, Dendúr, Kalábša, Bét el-Wálí, Debod (v dopise jsou jména ve tvarech Ghirschie-hassa, Dondur, Kalabscie, Beit-uallí, Debodeh).

¹⁰⁰ NA, RAT, Leopold II., Rosellini Ippolito, dopisy, Théby, 30. května a 2. července 1829. Dopisy jsou neobyčejně cenné pro svůj podrobný obsah činnosti členů expedice.

důležitějšími hledisky¹⁰¹ výjimečnosti zkoumaných hrobek byly hloubka, rozsah a způsob vyhloubení pohřebních komor v horském masivu a jejich struktura, množství hieroglyfických nápisů, jejich opisy, překreslení reliéfů a výmaleb v královských hrobkách a nový převratný pohled na tyto nástěnné malby ve smyslu výkladu vyobrazených scén pro poznání životní i posmrtné pouti starých Egyptanů. Důležité je v tomto případě hodnocení Champollionova přínosu pro egyptologii zaznamenané Rosellim: „*Il quarto aspetto finalmente, sotto del quale debbono considerarsi le tombe reali, à la significazione di tutte queste differenti scene: e questa è una conquista tutta propria del nostro secolo ed un nuovo frutto della scoperta del Sig. Champollion.*“¹⁰²

Po přistání se badatelé nejprve usadili na břehu Nilu nedaleko chrámu v Karnaku, odkud mohli lépe prozkoumat památky v Luxoru. Na konci března se pak vypravili na opačnou stranu Théb do Bibán el-Mulúk,¹⁰³ jak psal Rosellini v dopise z 30. května toskánskému velkovévodovi, kde se v nekropoli ubytovali přímo v hrobce Ramesse IV.: „*È oramai un mese e mezzo che abitiamo la valle detta Biban-el-Moluk, situata al nord-ovest di Tebe. Quivi sono, come lo indica il nome, le tombe dei Re Tebani ed una di esse, che chiuse già il corpo di un Ramses della XIX^a dinastia,¹⁰⁴ ci ha dato comodo alloggio in una piccola porzione del suo vasto corridoio. Di queste tombe se ne vengono nella nominata valle fino a venti. Al tempo di Diodoro Siculo¹⁰⁵ non n'erano aperte più di diciassette; e tra le scoperte recentemente contasi quella che aperse il Belzoni¹⁰⁶ e che appartenne al Re Usirei della 18^a dinastia.*“¹⁰⁷

Stejně tak zajímavě psal o tom, jakým způsobem pronikali do hrobek, které ještě nebyly odkryty: „*Durante il nostro soggiorno a Luxor traversammo il Nilo per recarci alla Necropoli di Tebe a vedere una tomba scavata inlatta, e non per anco visitata da alcuno. Vi si penetrava per un pozzo di circa otto braccia, fabbricato di mattoni crudi: nel fondo era una cameretta quadrata, rotto il suolo della quale scendevaci in un secondo pozzo profondo quasi al pari del primo, e fabbricato nello stesso modo. Nel suo fondo era un'apertura, la quale introduceva in una specie di grotta di cinque braccia quadrate, scavata a forza di scalpello nel cuor del monte, o catena libica, dentro alla quale gli Egiziani di Tebe avevano posto il loro Cimiterio. Dentro la grotta giacevano al suolo quattro casse di mummie, la prima delle quali racchiude il corpo d'una femmina, e la seconda quella del marito che fu Sacerdote d'Amnone in Tebe. Le altre due appartennero, come sembra, alla medesima famiglia, ma non hanno titoli.*“¹⁰⁸ Ale překvapivě téměř půl roku před návratem podle řádek z květnového listu Rosellini jednak bilancoval a vypočítával, co všechno bylo během ex-

¹⁰¹ Čtyři hlediska pro průzkum hrobek v Thébách a Údolí králů viz NA, RAT, Leopold II., Rosellini Ippolito, dopis, Théby, 30. května, 10 s., fol. 3v–4r: „*Quattro sono i diversi aspetti sotto i quali possono esser considerate queste tombe, e ciascheduno di essi è una rara sorgente di meraviglia: Il primo è lopera vasta di scavazione nel seno del monte la quale, nelle tombe complete, suole scendenza per cento e più braccia in profondità, ed estendersi per ben ottanta in lunghezza; Il secondo è il numero immenso dei geroglifici e dei bassirilievi dipinti che ne coprono tutti i pareti; Il terzo è la qualità dei soggetti che le sculture rappresentano.*“

¹⁰² NA, RAT, Leopold II., Rosellini Ippolito, dopis, Théby, 30. května, fol. 4r. Komparaci Champollionových a Roselliniho vědeckých názorů a zhodnocení přínosu pro egyptologii viz Hari, R.: I. Rosellini et J. F. Champollion: deus vies pour egyptologie. In: Ippolito Rosellini: passato e presente di una disciplina. Atti del Congresso Internazionale. Pisa 1982, s. 75–80.

¹⁰³ Údolí králů. Viz Robinson, A.: Muž, který, s. 198–199. Srov. úryvek z dopisu Roselliniho datovaný 30. května 1829. NA, RAT, Leopold II., Rosellini Ippolito, dopis, Théby, 30. května, fol. 5r–v.

¹⁰⁴ Dnes se Ramesse IV. řadí do 20. dynastie.

¹⁰⁵ Diodorus Siculus (cca 90–cca 27 př. n. l.) starořecký historik ze Sicílie. Podle vysvětlení Roselliniho, bylo hrobek nyní odkryto na dvacet, za dob Diodora sotva sedmnáct.

¹⁰⁶ Giovanni Battista Belzoni (1778–1823), italský cestovatel, hledač pokladů a amatérský archeolog. Byl objevitelem hrobky Sethiho I. v Údolí králů.

¹⁰⁷ NA, RAT, Leopold II., Rosellini Ippolito, dopisy, Théby, 30. května, fol. 3r–v.

¹⁰⁸ NA, RAT, Leopold II., Rosellini Ippolito, dopisy, Théby, 30. května, fol. 2r–v.

pedice nashromážděno a jednak již badatelé, jak se ukazuje, mysleli i na podzemní návrat: „*Sono finalmente in dovere di annunziare a Vostra Altezza che a norma delle misure prese relativamente ai nostri lavori, crediamo di poter terminare lesame dei Monumenti di Tebe nel corso del mese d'agosto prossimo, e quindi scendendo, contiamo poter essere in grado d'imbarcarci ad Alessandria per il ritorno, verso i primi di ottobre.*“¹⁰⁹

Poslední dopis, datovaný v Thébách dne 2. července,¹¹⁰ napsal Rosellini Leopoldovi krátce před odplutím zpět do Káhiry. Tam výprava dorazila 15. září. Nezdržela se zde dlouho, protože o pět dní později badatelé dorazili do Alexandrie,¹¹¹ kde čekali na loď do vlasti. Měli příslibeno, že na začátku října je přepraví francouzská námořní přeprava, ale ta byla nakonec o dva měsíce odložena.¹¹² Rosellini a jeho toskáňští souputníci, vyjma Cherubiniho, nakonec nastoupili na obchodní loď, která je dopravila na konci listopadu do Livorna.¹¹³ Francouzští malíři LHôte, Bertin a Lehoux zůstali pracovat v Egyptě. Champollion a Cherubini čekali na příhodnou přepravu téměř 60 dnů až do 6. prosince. V Toulonu tak přistáli těsně před Vánoce až 23. prosince.

Champollion se v době čekání velmi úzce spřátelil s místokrálem Muhammadem Alím pašou,¹¹⁴ jeho rodinou a některými členy dvora, hlavně s pašovým osobním lékařem Étiennelem Parisetem. Napsal na žádost Muhammada Alího přehled historie starověkého Egypta, který se mu podařilo dokončit na konci listopadu. A konečně měl čas také napsat svému toskáňskému mecenáši, jediný, za to však zásadní a obsáhlý čtyřstránkový dopis o významu a úspěšnosti výpravy, vědeckých objevech a poznatcích, o podílu práce italské skupiny a o klasifikaci získaných artefaktů.¹¹⁵ „*Votre Altesse Impériale povra juger par Elle même du résultat de nos travaux, lorsque Mr Rosellini mettra sous ses yeux les dessins, coloriés en grande partie, de tous le Basreliefs historiques sculptés soit dans les temples soit dans les Palais, c'était là le but principal de notre expédition. Ces immenses Tableaux ont du être copiés en grand, et je puis affirmer que l'Europe savante, à la vue de ce précieuse recueil de dessins, se formera pour la première fois, une idée exacte de ces magnifiques décorations,*

¹⁰⁹ NA, RAT, Leopold II., Rosellini Ippolito, dopisy, Théby, 30. května, fol. 4v–5r.

¹¹⁰ NA, RAT, Leopold II., Rosellini Ippolito, dopis, Théby, 2. července 1829, 4 s., kde Rosellini uvádí sumarizaci výzkumu v Luxoru a nekropoli Théby v komparaci s poznatky francouzských inženýrů Jeana-Baptista Prospera Jolloise (1776–1842) a Édouarda de Villiersse du Terrage (1780–1855), kteří se zúčastnili francouzské vědecko-literární expedice do Egypta v souvislosti Napoleonovým vojenským tažením v roce 1799. Psal především o tombě krále Osimandia (Tombe di Osimandio).

¹¹¹ Cesta probíhala od Luxoru a Théb prakticky bez zastávky. Jen Champollion přikázal zastavit nakrátko v Dendeře, aby si ověřil, zda známá kartuše obsahující titul „autokrator“ není psána v hieroglyfech, což nebyla. Viz Robinson, A.: Muž, který, s. 205.

¹¹² NA, RAT, Leopold II., Rosellini Ippolito, dopis, Rejda v Livornu, 28. listopadu 1829, 3 s., fol. 1r: „*Il bastimento da guerra francese che doveva trasportare congiunte le due spedizioni, non trovandosi in Alessandria allepoca convenuta, ci trovammo costretti, per non perdere la stagione, a separaci e predere gli uni e altri passaggio sopra un legno mercantile della rispettiva nazione. Noi c'imbarcammo sul Bregantino Toscano l'Aristide comandato dal capitano Jaculich.*“

¹¹³ NA, RAT, Leopold II., Rosellini Ippolito, dopis, Rejda v Livornu, 28. listopadu 1829, fol. 1r: „*Mi faccio un dovere di rendere intesa l'Altezza Vostra Imperiale e Reale che oggi finalmente la Spedizione Letteraria Toscana è giunta in Livorno, dopo una lunga e tempestosa navigazione di quarantadue giorni.*“

¹¹⁴ NA, RAT, Leopold II., Rosellini Ippolito, dopis, Rejda v Livornu, 28. listopadu 1829, 2v. Rosellini se zmiňuje o přízni, kterou Champollionovi a jemu věnoval egyptský mistokrál, který jim na důkaz přátelství věnoval bohatě zlatěné perské šavle: „*Volendo poi dare al Sig. Champollion ed a me un segno sensibile (così degnava esprimersi) della Sua Stima, ha fatto alluno e all'altro presente di una bella sciabola di Persia riccamente montata in oro.*“

¹¹⁵ NA, RAT, Leopold II., Champollion, dopis, Alexandrie 14. 10. 1829, fol. 1v–2r. Rozdělení výsledků výzkumu do skupin: 1. zachycení ikonografické dokumentace; 2. historie a genealogie prvních suverénní vládnoucích v Egyptě, určení rodinných příslušníků, poznání jejich aktivit, zvyků, života soukromého i veřejného; 3. náboženství, panteon bohů, náboženské obřady, religiozita; 4. vytvoření tabulí podle basreliefů a nástěnných maleb rozdělených podle umění, matérie, praktických činností starých Egyptanů.

*comme de l'extrême importace des légendes, gravées sur ces basreliefs, pour l'histoire de l'Égypte et celle des Peuples Africains ou Asiatiques.*¹¹⁶

Návrat Roselliniho z expedice

Ippolito po vylodění v Livornu dne 28. listopadu byl jako všichni a všechno, co přicházelo ze zámorí do Toskánska, podroben čtyřicetidenní karanténě v jedné ze tří karanténních stanic, tzv. Lazzaretti, situovaných při pobřeží poblíž livornského přístavu. Rosellini strávil celý prosinec v Lazzaretto di San Leopoldo,¹¹⁷ aby se zotavil, utřídil si své poznámky, výpisky, seřadil kresby a ostatní dokumentaci přivezenou s sebou z Egypta. V karanténě psal dopisy. Na konci pobytu sestavil také svému mecenáši obsáhlou písemnou zprávu,¹¹⁸ k níž přiložil čtyři přílohy. Jedná se čtyři soupisy zachycující rozdělení výsledků z francouzsko-toskánské vědecko-literární výpravy po staroegyptských památkách, což jsou jedinými originálními doklady tohoto druhu, které přinášejí nejcennější údaje ke sbírkám artefaktů a k dokumentaci získanými během cesty po staroegyptských monumentech:

1. Zpráva o počtu a kvalitě kreseb přivezených z Egypta
2. Zpráva o rozdělení prací mezi jednotlivé členy výpravy
3. Katalog starobylých památek vyzvednutých z vykopávek
4. Katalog starobylých památek získaných akvizicí a nákupy během expedice. Z Roselliniho sumarizujících výsledků vyplývá, že vytvořili celkem 1325 kreseb, nakoupili 1218 ks starožitných egyptských artefaktů jak v Alexandrii z kolekce konsula Nizzoliho, tak během cesty. Vlastními silami při vykopávkách v Thébách a Abydosu získali 660 ks předmětů.

Celkem tedy přivezli na 1878 egyptských starožitností,¹¹⁹ jež nyní tvoří překrásnou a vzácnou sbírku Egyptského oddělení Národního archeologického muzea ve Florencii.¹²⁰

¹¹⁶ NA, RAT, Leopold II., Champollion, dopis, Alexandrie 14. 10. 1829, fol. 1v.

¹¹⁷ Plán lazaretu je dochován v NA, RAT, Mapy, inv. č. 285.

¹¹⁸ NA, RAT, Leopold II., Rosellini, dopis (4 s.) se 4 přílohami (celkem 34 s.), Livorno – Lazaret sv. Leopolda, 29. prosince 1829. Rosellini, Ippolito: Breve notizia degli oggetti di antichità egiziane riportate dalla Spedizione letteraria toscana in Egitto e in Nubia eseguita negli anni 1828 e 1829 ed esposti al pubblico. Firenze 1830. Betrò, Marilina: I Lorena Archive in Prague and the collection from Tuscan Expedition to Egypt in the Florence Museum. In: Talking along the Nile. Ed. Betrò, Marilina – Miniaci, Gianluca, Pisa 2013, s. 43–58.

¹¹⁹ Zkrácená analýza výsledku viz dopis NA, RAT, Leopold II., Rosellini Ippolito, Livorno, 29. 12. 1829.

1. Kolekce kreseb přivezených z Egypta: celkem 1325 ks

Rozdělení kreseb do 3 tříd: I. třída – HISTORIE – 8 skupin; II. třída – NÁBOŽENSTVÍ – 7 skupin; III. třída – CIVILNÍ STÁT – 16 skupin; 40 svazků rukopisů hieroglyfických nápisů, poznámek, záznamů, náčrtků, symbolů z monumentů Egypta a Nubie

2. Kresby rozeepsané podle autorů: Alessandro Ricci (469 ks); Giuseppe Angelelli (415 ks); Gaetano Rosellini (320 ks); Salvatore Cherubini (121 ks). Toskánská expedice pořídila celkem 896 ks kreseb; francouzská expedice celkem 429 ks. Celkem tedy 1325 ks. Kopie kreseb byly předány recipročně Francouzům.

3. Katalog starožitností z Egypta: akvizice nákupy: I. V Alexandrii: sarkofágy, pilastry, stély. II. Během cesty: monolity, basreliefs, fragmenty, glazury, smalty, bronz, vosky, dřeva, posvátná zvířata, skarabeové, malé amulety a různé symbolické předměty, dále předměty ze zlata, stříbra a kovů, ornamentů, smaltů, polodrahokamů, skla, pohřební figurky a obrázky, vázy, zbraně, nástroje, náčiní... celkem: 1218 ks.

4. Katalog starožitností z vykopávek z Théb a Abydosu: Mumie a rakve ze dřeva, kanopy, vázy, pohřební figurky, mumie zvířat, posmrtné masky, stély, kamenné fragmenty, dřevěné stély, sochy, kamenné vázy, terakoty, bronz, předměty ze slámy, nástroje, náčiní, boty, oděvy, papýry, medaile ... celkem: 660 ks.

¹²⁰ Vlastní archeologické muzeum bylo založeno až v roce 1870. Egyptské sbírky byly uspořádány Ernestem Schiaparellim (1856–1928), kdy byl v letech 1881–1893 ředitelem egyptské sekce muzea ve Florencii.

Společná cesta – společné dílo

Po návratu z expedice se oba egyptologové pustili do víru práce. Jean-François Champollion byl jmenován v letech 1829–1832 členem Akademie věd v Paříži, získal katedru egyptských starožitností na Collège de France, bez oddechu přednášel, psal, třídil egyptskou dokumentaci a v letech 1829–1832 se chystal na své největší dílo egyptských monument.¹²¹

Obdobně na tom byl i Ippolito Rosellini, ale ten dal přednost práci na svých egyptských monumentech, omezil své funkce a aktivity na univerzitě v Pise. Ponechal si v letech 1829–1840 jen v rámci akademické činnosti přednášky z egyptologie, při nichž prezentoval výklad a aplikaci Champollionovy metody čtení královských kartuší z doby řecko-římské v Egyptě.

Jeho věhlas, zvláště po Champolliově smrti v roce 1832 v evropských centrech vzdělanosti ještě vzrostl. Přicházeli za ním studenti a vědci, mezi nimiž byl v roce 1836 i mladý Karl Richard Lepsius¹²² (1810–1884), pruský egyptolog pokračovatel Champolliona a Roselliniho. Toskánský egyptolog¹²³ omezením svých univerzitních aktivit získal čas a síly, aby se mohl věnovat v letech 1829–1843 práci na Monumenti dell'Egitto e della Nubia,¹²⁴ rozsáhlém devítisvazkovém opusu doplněným třemi samostatnými svazky překrásných ilustrací, které vycházely v letech 1832–1845 v Pise.

Ale cesta k realizaci finální publikace nebyla tak jednoduchá, jak by se zdálo. O tom nás přesvědčí i další Champollionovy a Roselliniho dopisy adresované v roce 1831 toskánskému panovníkovi, z nichž se dovidáme podrobnosti o rodící se dohodě o spolupráci na paralelních vydavatelských podnicích – egyptských monumentech.

Dopis francouzského egyptologa datovaný v Paříži dne 14. května 1831¹²⁵ seznamoval Leopolda II.¹²⁶ s průběhem zpracování výsledků výzkumu. Champollion se v něm omlouval za zpoždění práce na publikaci o expedici do Egypta a Nubie a tím zdržení spolupráce s Roselliniem. Psal o důvodech, které byly příčinou disproporce mezi postupem práce jeho a Pisánce. Jedním z důvodů byla politická nestabilita ve Francii, kdy červencová revoluce zapříčinila pád jeho příznivce a financiera krále Karla X. Politické zmatky, které nastaly, vytvářely nejistotu také pro Champollionovu kariéru a vydání monument. Dále popisoval usilovnou práci na redakci egyptské gramatiky Grammaire Egyptien Hiéroglyphique, svůj záměr vrátit se do Egypta, problémy spojené se svým vedením katedry archeologie v Collège de France. Proto požádal velkovévodu o dovození poslat Roselliniho za ním do Paříže, aby mohli dál spolupracovat, připravit a sladit

¹²¹ Champollion, Jean-François: *Monuments de l'Égypte et de la Nubie*. Firmin Didot frères, Paris 1835–1845. Monumenta však v letech 1835–1845 dopracoval a připravil k vydání po smrti Jeana-Françoise jeho starší bratr Jacques-Joseph Champollion-Figeac (1778–1867).

¹²² NA, Rodinný archiv Metternichů, Acta Clementina, AC 7, Bankéři, inv. č. 127 A, Lepsius Karl, zdvořilostní dopis ze dne 20. 6. 1852, adresovaný Clemensi Wenzelovi Nepomuku Lotharovi Metternichovi s informací o Lepsiově cestě do Egypta a o zaslání jeho díla *Denkmäler aus Ägypten und Athiopien*. Berlin, 1849–1859.

¹²³ Bresciani, Edda – Donadoni, Guido: *L'antico Egitto di Ippolito Rosellini nelle tavole dei „Monumenti dell'Egitto e della Nubia.“* Bologna, 1993, 224 s.

¹²⁴ Archivní soubor o rozsahu cca 20 000 dokumentů k životu a dílu Ippolita Roselliniho, francouzsko-toskánské expedici do Egypta a Nubie 1828–1829 a k dílu Monumenta viz fond Rosellini in Biblioteca Universitaria di Pisa. O Roselliniho projektu expedice viz www.progettorosellini.com. Srov. dále Ippolito Rosellini e gli inizi dell'Egitologia. Disegni e manoscritti inediti della Spedizione Franco-Toscana (1828–1829) dalla Biblioteca Univeritaria di Pisa/Ippolito Rosellini and the Dawn of Egyptology. Original Drawing and Manuscripts of the Franco-Toscan Expedition to Egypt (1828–1829) from the Biblioteca Universitaria di Pisa. Katalog výstavy, ed. Betrò, Marilina, Cairo 2010, 229 s.

¹²⁵ NA, RAT, Leopold II., Champollion, dopis, Paříž, 14. května 1831, 4 s.

¹²⁶ Leopold ocenil Champolliona za jeho činnosti dne 9. února 1830 udělením Řádu sv. Josefa v hodnosti rytíře. Viz Panajia, Alessandro: *Ordine del Merito sotto il titolo di San Giuseppe*. Pisa 2000, s. 168.

podklady pro paralelní vydání monument. O víc jak měsíc později odpověděl Leopold Jeanu-Françoisovi.¹²⁷ Ocenil zpracování výsledků z expedice do Egypta, dal souhlas s vysláním Roselliniho do Paříže, aby oba vědci pracovali společně na přípravě tak významného díla. Rosellini odjel a pobyl v Paříži několik dlouhých měsíců, v nichž se oba muži plně věnovali při společných diskusích a při různých jednáních zpracovávání výsledků z Egypta, hodnocení nasbíraných dokumentů a podkladů či rozvržení matérie na přípravě opusu egyptských a nubijských monument k vydání. Po intenzivních a vyčerpávajících studiích a rozpravách nakonec dospěli zdárně k dohodě o obsahu, formě monument a postupu prací na jejich vydání. Dne 10. října 1831, půl roku před svým skolem, napsal Champollion svému dlouholetému toskánskému obdivovateli a mecenáši poslední dopis z Paříže se sdělením, že konečně je dokončena mezi ním a Roselliniim práce na přípravě publikace o expedici. Zároveň požádal Leopolda o vyjádření souhlasu s dílem pod názvem: Monuments de l'Égypte et de la Nubie.¹²⁸

Také Rosellini dopisem z Paříže, datovaným dne 23. září, informoval též velkovévodu o shodě se Champollionem o vydání zpracovaných výsledků z expedice pod stejným názvem, jaký bude ve francouzštině, takový i v italštině. Doslova psal o perfektní shodě! Další informace se týkaly zveřejnění společného manifestu,¹²⁹ jehož text zaslal Rosellini Leopoldovi k posouzení a zároveň požádal toskánského panovníka o převzetí záštity nad tímto vědeckým dílem, které po pádu Karla X. za francouzskou stranu měla zaštitit vláda. Krátce na to se vydal toskánský egyptolog zpět do Florencie a přivezl s sebou i list Champolliona, onen poslední, datovaný dnem 10. září. Champollion se však nedočkal ani jedné z edic díla. Zemřel dne 4. března 1832 v Paříži na apoplexii.¹³⁰ Rosellini přežil svého učitele, spolupracovníka a přítele o celých 11 let. Skonal v Pise dne 4. června 1843 na důsledky malárie. Ale on alespoň své dílo dovedl téměř do finální podoby a bylo mu dopřáno se těšit z vydávání jednotlivých svazků.

Giuseppe Raddi – přírodovědec členem francouzsko-toskánské expedice

Obraz expedice by však nebyl úplný, kdybychom se zde alespoň v náznamech nezmínili ještě o jednom členu expedice, jehož dopisy z Egypta jsou dochovány v Národním archivu v korespondenci Leopolda II. Giuseppe Raddi (1770–1829), významný toskánský přírodovědec a botanik, který byl již za Leopoldova otce Ferdinanda III. Toskánského účastníkem slavné rakouské expedice do Brazílie v letech 1817–1818, tedy významný cestovatel a badatel, kterého si sám Leopold vybral jako zkušeného odborníka za člena toskánské komise pro výpravu do Egypta. A také proto, že chtěl využít výpravy, aby rozšířil zaměřenou egyptské expedice také o prozkoumání flory, fauny a přírodních poměrů Egypta a Nú-

¹²⁷ NA, RAT, Leopold II., Champollion, koncept dopisu, Florencie, 25. června 1831, 1 s.

¹²⁸ NA, RAT, Leopold II., Champollion, dopis, Paříž, 10. září 1831, 2 s., fol. 1r–v: „*Les conventions, entre M^r le Professeur Rosellini et moi, pour la publication des résultats de notre voyage en Egypte et en Nubie, sont définitivement arrêtées et vont être soumises à votre approbation préalable; ...Le prospectus de l'ouvrage au quel nom donne le titre de Monuments de l'Égypte et de la Nubie, va paraître incessamment et présentera une idée complète du but de l'ensemble et de l'étendue de notre publication.*“

¹²⁹ NA, RAT, Leopold II., Rosellini, dopis, Paříž, 23. září 1831, 2 s., fol. 1r: „*In conseguenza del nostro accordo, esce al pubblico un Manifesto che mi faccia un dovere d'invitare a Vostra Altezza Imperiale e Reale. Si notifica per esso l'alta Protezione che l'Altezza Vostra ha degnato accordare a questa scientifica impresa, non meno che quella accordatale dal governo di Francia.*“

¹³⁰ Rosellini, Ippolito: Tributo di riconoscenza e di amore reso alla onorata memoria di J. F. Champollion il minore. Pisa 1832.

bie. Tak se nám v pěti dochovaných obsáhlých dopisech¹³¹ toskánskému velkověvodovi dochoval podrobný popis přírodních poměrů, flory a fauny i života prostých Egyptanů.

Raddi absolvoval téměř celou cestu expedice až po zpáteční návrat do Théb. Tam, jak napsal Rosellini v dopise Leopoldovi z 30. května, se botanik od egyptologické výpravy odpojil a vydal se prozkoumat deltu Nilu. Podle nových zpráv to vypadalo, že se Raddi hodlal vypravit ještě do oblasti Rudého moře.¹³² Raddi celou cestu všechno pečlivě dokumentoval a sbíral především botanické vzorky. Dopisy Leopoldovi jsou jedinečné nejen tím, že jsou jediné dochované, ale jsou také autentickým svědectvím dnes již zmizelých částí krajiny Nubie a toku řeky Nilu, označované jako druhý, či Velký katarakt, který nenávratně zmizel v Násirově jezere. Okouzlený toskánský přírodovědec vyjádřil bizarní krásu této oblasti následujícími slovy: „*La Nubia, sebbene sterilissima e quasi senza vegetazione alcuna, meno una interrotta strisciola, che scorre sopra e luogo le due rive del Nilo a guisa dei così da noi chiamati canapè ed anche grottoni, ella però è d'un aspetto assai più ameno dell'Egitto. Ella non offre quella noiosa monotonia di quest'ultimo, ma bensì di tratto in tratto dei superbi e variati quadri, in particolare quello che offre la seconda ovvero gran cateratta (Scallal Kebir o Scallal ouadi), dove un gran laberinto di scogli e piccole isole di varia grandezza e figura traversano ed imbarazzano il letto del fiume (ciò che costituisce la così detta cateratta), e che formano con le montagne che bordeggiano e sovente rinchiudono il fiume medesimo, il più ameno contrasto che mente umana possa mai immaginare. Questo gran bel quadro della natura è, a mio credere, impossibile esattamente ben descriverne e delinearne la imponente bellezza. Solo questo merita la pena d'intraprendere il viaggio.*“¹³³

Raddi se však bohužel z výpravy nevrátil. Zemřel 6. září 1829 při zpáteční cestě do vlasti na Rhodu na úplavici.¹³⁴ Jeho sbírka dorazila na sardinské lodi Cleopatra do Livorna dne 22. prosince 1829. On už kolekci ale sám zpracovat nemohl.

Botanické sbírky jsou uloženy v Botanické zahradě v Pise a v muzeu v bývalé kartouze Certosa v Calci poblíž Pisy. Byl z nich vytvořen herbář „*Herbarium Horti Pisani*“ čítající na 427 rostlin a semen, který je dodnes jedinečným pramenem pro studium flory severní Afriky.¹³⁵

¹³¹ NA, RAT, Leopold II., Raddi Giuseppe, 1828–1829, 5 ks datovaných: Káhira, 24. 9. 1828; Suit Licopolis, 9. 11. 1828, Ibsambul, 11. 1. 1829, Rosetta (er-Rašíd), 6. 6. 1829, Rosetta (er-Rašíd), 9. 6. 1829. Jde o naprosto unikátní autografy, které jsou výlučně uloženy v Národním archivu v Praze.

¹³² NA, RAT, Leopold II., Rosellini Ippolito, dopis, Théby, 30. května 1829, fol. 4v. Raddi však výpravu k Rudému moři odložil a vydal se k jezeru Burlos, které leží ve správní oblasti Kafr eš-Šéč v deltě Nilu v Dolní Egyptě východně od Rosetty (er-Rašidu) a je známé pod názvem jezero Burullus oplývající brakickými vodami. Srov. poslední dopis Raddiho, tamtéž, Raddi Giuseppe, Rosetta/er-Rašíd, 9. června 1829, fol. 1r.

¹³³ NA, RAT, Leopold II., Raddi Giuseppe, dopis, Ibsambul/Abú Simbel, 11. ledna 1829, fol. 1r–v.

¹³⁴ NA, RAT, Leopold II., Rosellini, dopis, Rejda v Livornu, 28. listopadu 1829, 1r: „*La fortuna che ci si era mostrata favorevole in tutto il corso del nostro viaggio, ha voluto sul fine empirici di amarezza colla perdita del nostro bravo compagno professor Raddi. Questo doloroso avvenimento che è stato sentito nella parte la più viva da tutti noi e dai nostri compagni francesi, ha veramente avvelenato tutta la compiacenza della terminata impresa e della ricchezza de' nostri risultati.*“ O odkladu cesty k Rudému moři viz poslední dopis Raddiho, tamtéž, Raddi Giuseppe, Rosetta/er-Rašíd, 9. června 1829, fol. 1r.

¹³⁵ NA, RAT, Leopold II., Rosellini Ippolito, dopis, Rejda Livornu, 28. listopadu, fol. 1r–v. V dopise popsal také způsob převzetí Raddiho přírodovědných sbírek, které převzal v Alexandrii od italského generálního konsula, jenž je měl po smrti Raddiho opatrovat. Ten vzorky nechal zabalit do 26 beden. Rosellini je po převzetí přidal ke svým bednám naplněným egyptskými starožitnostmi a všechno nechal připravit k přepravě do Livorna. Egyptské kolekce a Raddiho botanická sbírky nebyly převezeny spolu členy výpravy, ale měly být přepraveny později na sardinské lodi: „...*in ventisei casse, gli ha fatti imbarcare insieme colla nostra collezione di antichità sopra una nave sarda che doveva trasferirsi a Livorno poco dopo di noi.*“ Sbírký přistály v livornském přístavu až 22. prosince. O Raddiho sbírkách viz *Alla memoria di Giuseppe Raddi*, Tip. Chiari, Firenze 1830: např. příspěvky: Savi, Gaetano: *Rapporto sulla collezione di piante raccolte in Egitto dal naturalista Giuseppe Raddi*. In: *Alla memoria di Giuseppe Raddi*. Firenze 1830, s. 17–21. *Catalogo di piante egiziane raccolte dal naturalista Giuseppe Raddi*. Tamtéž, s. 29–33. Bertoloni, Antonio: *Rapporto sulla collezione di piante raccolte in Egitto*

Zkoumané dopisy všech tří účastníků výpravy, propojené v toskánském rodinném archivu spolu s deníkovými záznamy velkovévody Leopolda II. v jeden dokumentační celek, skládají svými navzájem se doplňujícími informacemi velmi podrobný a z mnoha hledisek neobyčejný obraz celé famózní egyptské toskánsko-francouzské expedice. Krátkou analýzou objevených dopisů J.-F. Champolliona, Ippolita Roselliniho, Giuseppe Raddiho a záznamů deníků toskánského velkovévody Leopolda II., tedy zcela neznámé a množství nezanedbatelné originální dokumentace¹³⁶ k vyčerpávajícím způsobem probádané a zpracované historické francouzsko-toskánské vědecko-literární expedici po staroegyptských památkách jsme si ukázali, že ještě dnes téměř po půl druhém století je možno v archívech nalézt dokumenty, které nejsou známy a mohou přinést řadu nových pohledů na skutečnosti, jež jsou již po mnohá desetiletí podrobena systematickému zkoumání drobnohledem historiků, archeologů, jazykovědců i vědců jiných vědních disciplín. Tak se podařilo na začátku roku 2014 určit profesorce egyptologie univerzity v Pise Marillině Betrò poslední jedenáctou mumii přivezenou Roselliniem z egyptské výpravy, která nebyla předána toskánskému velkovévodovi Leopoldovi II., protože byla během přepravy do Livorna poškozena. V roce 2012 byla nalezena v krabici v depozitáři přírodovědného muzea, ale identifikace byla provedena až na základě seznamů Roselliniho, které vyhotovil na sklonku roku 1829 pro svého toskánského mecenáše a které jsou dnes uloženy v Rodinném archivu toskánských Habsburků.¹³⁷

A to jsme mohli odkrýt v citovaných ukázkách z korespondence a deníkových poznámkách jen špičku ledovce informační a dokumentární hodnoty, kterou přinášejí tyto archiválie, dochované v Národním archivu ve fondu Rodinný archiv toskánských Habsburků.

V tom je nesmírný význam archivů, jež jsou nevyčerpatelným zdrojem poznání a jsou stále připraveny poskytnout pečlivě uchovávanou dokumentaci badatelské veřejnosti, jak fyzicky ve studovnách, kde v rukou badatelů mohou ožít osudy akterů dob minulých umocněné dotykem, tak v digitální podobě. Archivní instituce totiž sledují i nové informační technologie digitálního světa, aby tak umožnili zájemcům blízkým i vzdáleným globální přístup k archivním památkám. V tomto smyslu je třeba také hodnotit odvalu Václava Babičky, který si byl prozíravě s rozvahou sobě vlastní vědom širokého využití nových technologií v archivech, když v 80. letech minulého století položil základ oddělení informatiky Státního ústředního archivu v Praze v době, kdy bylo jejich zavádění do těchto tradičních paměťových institucí ještě vzdálenou budoucností.

dal naturalista Giuseppe Raddi del Prof. Cav. Gaetano Savi. In: *Annali di storia naturale*, IV., 1830, s. 90–100; Amadei, Lucia – Baldini, Riccardo Maria – Garbari, Fabio – Maccioni, Simonetta: „Herbarium Horti Pisani: i Tipi delle specie di Giuseppe Raddi (1770–1829)“. In: *Atti della Società Toscana di Scienze Naturali, Serie B, CXII* (2005), s. 167–173.

¹³⁶ Celkem je v toskánském archivu dochováno 8 vlastnoručních dopisů Champolliona (1826–1831), 7 konceptů odpovědi toskánského velkovévody Jeanu-Françoisovi, Leopoldovi záznamy v denících o Champollionovi a Roselliniem; 12 originálních dopisů Roselliniho z let 1827–1831; a konečně 5 dopisů Raddiho z výpravy do Egypta. Tedy tyto dokumenty, pokrývající přípravu výpravy do Egypta, průběh celé expedice a konečné okolnosti vydání Monument, stejně jako přírodovědná pozorování toskánského botanika, lze hodnotit jak kvantitativně, tak především kvalitativně jako objevený příspěvek k historii egyptologie, který by neměl být historiky opomíjen.

¹³⁷ NA, RÁT, Leopold II., Rosellini, dopis se 4 přílohami, Livorno – Lazaret sv. Leopolda, 29. prosince 1829. V prostorách přírodovědného muzea (Museo di Storia Naturale) v Calci u Pisy byla díky tomu otevřena výstava „Kenamun, lundicesima mummia“, jež trvala od 12. dubna do 29. června 2014. K výstavě byl vydán stejnojmenný katalog, v němž profesorka Betrò podrobně popsala objev a identifikaci ostatků vlastního nálezu. Blíže viz <http://www.sma.unipi.it/eventi-e-news/item/64-mostra-kenamun-l-undicesima> [26. 5. 2014].

Eine Wissenschaftskreuzung. Französisch-italienische Expedition zum Geheimnis des Alten Ägypten. Ein Beitrag zur kulturellen Zusammenarbeit

Der vorliegende Artikel befasst sich mit unbekanntenen Dokumenten zur französisch-toskanischen Forschungsexpedition nach Ägypten in den Jahren 1828–1829, die im Familienarchiv der toskanischen Habsburger unter der privaten Korrespondenz des letzten regierenden toskanischen Großherzogs Leopold II., eines Vertreters der Sekundogenitur des Hauses Habsburg-Lothringen, aufbewahrt werden. Darin werden unbekannte und bisher unerforschte Briefe analysiert, die die Ägyptologie-Gründer, der Franzose Jean-François Champollion und der Toskaner Ippolito Rosellini an ihren großen Protektor und Mäzen, an den bereits genannten toskanischen Herrscher Leopold II. in den Jahren 1826–1831 adressierten. Im toskanischen Archiv sind insgesamt 8 handgeschriebene Briefe von Champollion (1826–1831), 7 Antwortkonzepte vom toskanischen Großherzog an Jean-François, 12 Originalbriefe von Rosellini aus den Jahren 1827–1831 und 5 Briefe des bedeutenden toskanischen Naturforschers und Expeditionsteilnehmers Giuseppe Raddi erhalten geblieben. Die erforschten Briefe aller drei Expeditionsteilnehmer bilden zusammen mit persönlichen Eintragungen in Tagebüchern des Großherzogs Leopold II. einen Dokumentationskomplex und schaffen dank ihnen sich gegenseitig ergänzenden Informationen eine sehr gründliche und in mancher Hinsicht einzigartige Darstellung der famosen französisch-toskanischen wissenschaftlich-literarischen Reise nach Ägypten. Sie wird dokumentiert seit dem Besuch Champollions in Italien 1825–1826, über die erste Idee einer gemeinsamen Expedition, über den Studienaufenthalt Rosellinis in Paris 1827–1828, der mit fieberhaften Vorbereitungen auf die Expedition verbunden war, über eine Darstellung des Ablaufs der gesamten Expedition bis zur Herausgabe der Monuments. Die Korrespondenz, die Tagebucheintragungen sowie die Beschreibungen naturwissenschaftlicher Beobachtungen des toskanischen Botanikers können aus quantitativer, und vor allem qualitativer Sicht als ein bahnbrechender Beitrag zur Geschichte der Ägyptologie beurteilt werden, den die Historiker nicht außer Acht lassen sollten.

Intersection of science. French-Italian expedition to the mystery of ancient Egypt

Analysis of unknown documents on the French-Tuscan expedition to Egypt in the years 1828–1829 stored in Family Archives of Tuscan Habsbourgs in National Archives in Prague. Above all there are stored personal letters between Tuscan Grandduke Leopold II. with egyptologists J. F. Champollion and I. Rosellini.

Paris le 11 Juin 1828.

5

Altesse Impériale et Royale,

C'est un véritable bonheur pour moi de voir enfin les
circonstances favoriser un projet auquel la Science attache
naturellement de grandes Espérances, et d'être à même, aujourd'hui,
d'annoncer l'exécution prochaine de ce Voyage littéraire à un Prince dont la généreuse protection et les soins éclairés
veulent bien en assurer le succès.

Le Roi vient d'ordonner que les fonds nécessaires à une
complète exploration de l'Egypte sous le rapport des monuments
historiques, soient mis à ma disposition; et je suis autorisé à
adjointre plusieurs artistes dessinateurs et architectes pour
relevé fidèlement les nombreux Bas-reliefs et toutes les Ins-
criptions monumentales qu'il importe si fort d'étudier et
d'arracher ainsi à la destruction certaine dont les menace
une Barbarie toujours agissante.

Le Départ pour l'Egypte aura lieu à la fin du mois de

Dopis J.-F. Champolliona toskánskému velkovévodovi Leopoldu II., datovaný v Paříži dne 11. června 1828, s oznámením o ukončení organizačních příprav egyptské expedice s předpokládaným datem odjezdu.

Národní archiv, RAT, Leopold II., Champollion, dt. 11. 6. 1828.

Juillet prochain ou dans les premiers Jours d'Août; et il est
 indispensable que la Commission Toscane que Votre Altesse
 Impériale et Royale a daigné nommer dans le même but
 que la Commission Française, s'embarque au même temps et
 sur le même Vaisseau. Le Ministre de la Marine de France
 doit donner le passage sur un Bâtiment du Roi aux
 personnes qui feront partie de cette expédition littéraire et
 toute pacifique au milieu des mouvements Guerriers dont
 la Méditerranée et l'Orient sont dans ce moment le Theatre
 Mais fondés sur le Sentiment que le Pacha Mohammed Aly
 doit avoir de son véritable intérêt, nous Espérons que nos
 recherches en Egypte et en Nubie auront lieu dans la Sécurité
 la plus Complète.

Qu'il me soit permis de renouveler ici l'expression des
 profonds Sentiments de Gratitude et de Respectueux Souvenance
 avec lesquels je suis

De Votre Altesse Impériale et Royale,

Le très humble et très
 Obéissant serviteur
 J. f. Champollion le Jeune

(1)	
Catalogo	
Di Antichità Egiziane tratte dagli Scavi intrapresi dalla Spedizione Letteraria Toscana, in Tebe e in Abydos	
I Monumenti funerari	
— Mummie e Sarcofagi di Legno —	
1-	Mummia della defunta Intamon figlia dell'intendente degli Affari di Tebe. Il corpo è involuppato nel suo Castanaggio intatto, dipinto con accurato lavoro e ben conservato. L'antica cassa di legno è nera di pittura, ma vi sono invece scolpiti dei bellissimo geroglifici, e la maschera è di un lavoro egizio ed suo più che si conosce —
1-	Mummia con cassa tinta di nero e geroglifici gialli. Maschera dorata. Dentro è un sarcophis coperto a guisa di seconda cassa, sopra del quale si conservano ancora delle ghiandole secche. Il corpo è intatto nelle sue fascie di tela —
1-	Mummia del defunto Petamod. Il corpo intatto nelle sue fascie. La cassa tutta dipinta di mediocre lavoro, ma di bella conservazione —
1-	Mummie in cassa tinta di nero e geroglifici tracciati di giallo. Il corpo intatto nelle sue fascie —
1-	Mummia greca. Cassa di forma imperfetta, con testate, piane e coperschio rotondo tutta dipinta con barbaro stile. Il corpo intatto —
1-	Mummia greca: corpo intatto. Cassa di forma ordinaria, ma angosta, e coperta di rozze pitture —
1-	Mummia greca; cassa di legno bianco, forma OS. Nel mezzo della cassa è tracciata in nero una iscrizione Demotica —
1-	Mummia greca d'un piccolo corpo. Cassa in forma di Spola, tutta dipinta di cattivo stile —
1-	Mummia greca di un fanciullo. Cassa di legno bianco in forma di baule. Il piccolo corpo avvolto nelle fascie è conservato di ghiandole —
1-	Mummia di fanciullo. Cassa bianca in forma di baule —

Seznam egyptských mumií, sarkofágů a jiných starožitností získaných francouzsko-toskánskou expedicí z vykopávek v Thébách a Abydosu. Národní archiv, NA, RAT, Leopold II., Rosellini, dt. 29. 12. 1829.